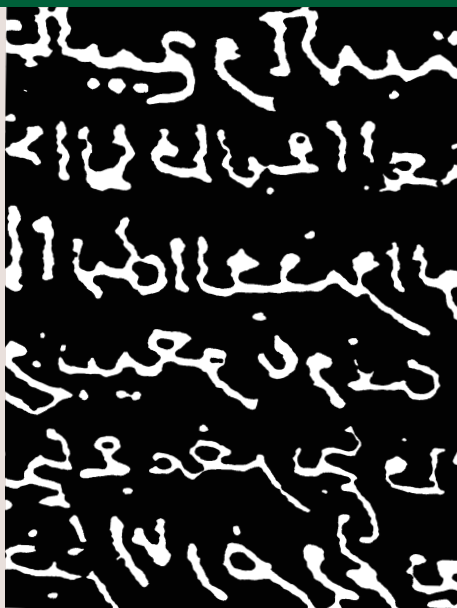

Enseiukarrean

Juan Manuel Etxebarria
Jabier Kalzakorta

Jürgen Lange
Aitziber Urkiza

16. zenbakia

Deustuko
Unibertsitatea

.....

Euskal Gaien
Institutua

enfeiu carrear

Enseiukarrea

Enseiukarrean

Deustuko Unibertsitateko Aldizkaria

16. zenbakia

Bilbo
Deustuko Unibertsitatea
2002

Edizioa:

K. Josu Bijuesca

Kolaboratzaileak:

Juan Manuel Etxebarria
Javier Kalzakorta
Jürgen Lange
Aitziber Urkiza

Batzorde Kontseilaria:

Euskal Gaien Institutuko Zuzendaria
Joseba Abaitua
Juan Manuel Etxebarria
Jesus Uranga

Argitalpena:

Deustuko Unibertsitateko Argitalpen Saila
1 Posta Kutxa - 48080 Bilbo
Tfnoa.: 944 47 03 58 Fax: 944 47 26 30

Zabalkundea:

Ediciones Mensajero
Sancho Azpeitia 2, 48014 Bilbo
Tfnoa.: 944 47 03 58 Fax: 944 47 26 30

Paper ekologiazkoan irarri argitalpena

ISSN: 1130 - 8192

Legezko gordailua: BI - 1.113-92

Fotokonposaketa: IPAR, S. Coop. - Bilbao

Inprimatzailea: Artes Gráficas Rontegui, S.A.L.

Aurkibidea

Juan Manuel ETXEBARRIA AYESTA, <i>Azentua ezaugarri bereizlea homoni- moetan</i>	9
Jabier KALZAKORTA, <i>Txiki-txikitik edo Salamancako kantaren gainean</i>	21
Jürgen LANGE, Susanna Moodieren idazkiak: <i>Inmigrazio esperientzia- ren berridazketa</i>	31
Aitziber URKIZA, <i>Mendatako lexikoaz</i>	49

AZENTUA EZAUGARRI BEREIZLEA HOMONIMOETAN

Juan Manuel Etxebarria Ayesta

Ikerketaren planteamendu orokorra

Homonimoen arteko bereizketa bideratzeko hizkuntzaren joan-etorrian irtenbide bat baino gehiago sortu dira eta Zeberioko herri euskera bizian, besteak beste, AZENTU TONIKOA dager ezaugarri bereizle bezala.¹

Sarrera gisa

Euskara mintzatuan, hargatik horregatik, sarri gertatzen dira berezko edo jatorrizko etimologia ezberdinetatik sortutako homonimiak.²

Ahozko zein idatzizko homonimiari deusala, Zeberioko herri-euskara bizitik jasotako adibide ugariok, kasuak kasu, homonimiaren barruan ezeze, polisemia, homofonia, homografia eta homomorfoen alorrean ere koka daitezke.³

Behin homonimiaraz gero, eta elkar komunikazio nahasterik sor ez dadin, era bateko edo besteko irtenbideak asmatu ditu herri-euskarak homonimook edo koinzidentziok bereizteko.

Irtenbide bereizleak, lekuan lekukoak eta garaian garaikoak direla esango nuke. Har ditzagun hizkuntza ezberdinen arteko adibide ba-

¹ IKUS ETXEBARRIA, J.M.: «Azentuaren eragina kontsonanteen gortzean», *Enseiukarrean*, 15 (2001).

² Hiztunon artean, hizkuntzaren ekonomia, eufonia eta belaunaldien arteko transmisio ohitura bitarteko, laburdura ugari egiten da hitzak edo multzo fonikoak ahoskatzeko.

³ F. LAZARO CARRETER-ek, Bally aipatuz, gehiago zehazten du alor hau, homonimo absolutoak eta partzialak aipatuz. T. Lewandowskik homonimia eta polisemiaren arteko muga estua ezin jarri daitekeela dio.

tzuk. Latin herrikoian, homonimia ugari sortu ziren. Bat hartzearren, aikomen haxe: *equus* (= zaldia) eta *aequus* (= berdin/a) hitzen arteko homonimia. Irtenbidea, hitzez aldatzea izan zen eta *equus* (= zaldia)-ren ordez, *caballus* (= *caballo castrado o de trabajo*).⁴

Gaztelera, *el pez* (< lat. *piscis*) / *la pez* (< lat. *pix*); *el corte* / *la corte*; *sábana* / *sabana* ezaugarri morfologiko-sintaktikoak bitarteko direla.

Ingelese, *récord* (sust.) / *recórd* (aditz.); *cónvert* (sust.) / *convért* (aditz.), azentua bereizle delarik.

Frantsesez, *louer* (< lat. *locare* = *alquilar*) / *louer* (< lat. *laudare* = *alabar*) testuinguruaren arabera bereizten direla.⁵

Euskeraz, bizkaieraz, *osotu* (= *completar*) / *osatu* (= *curar/se*) dauka-gu. Beste euskalkietan gure *osatu*, *completar* da eta horregatik *curar/se sendatu* esaten da.

Bizkaiko Urdaibai aldean, homonimiak jod antihiatika baten bidez bereizten dira. Esaterako, *zurie* (< zurea = *tuyo*) / *zuriye* (< zuria = *blanco/a*); *arie* (< area < arena) / (*h*)*ariye* (< (h)aria = *hilo*).⁶

Zeberiko herri-euskera bizian, haragoan ere ikusi egin beharko da,⁷ jakina, homonimoak azentuz bereizten ditugu. Beraz, eta haxe da nire oraingo testigantza eta guztizko aportazioa, Zeberion azentu tonikoa ezaugarri bereizlea da hizkuntzaren testuinguru ezberdinetako hainbat eta hainbat homonimotan.

Hau gai hau, nire Doktorego Tesian aipatu baino ez nuen egin.⁸ Orain, adibide ugari orniturik, sakondu egin nahi dut beste euskalki, azpieuskalki eta aldakietan ere beste hainbeste eginaz hobeto ezagutzeko gure euskararen baliabideak.⁹

⁴ Ikus VÄÄNÄNEN, Veikko: *Introducción al Latín Vulgar*-eko 150 art.

⁵ Gaztelera, ingelesa eta frantseseko adibideak T. Lewandowskiren *Diccionario de Lingüística*-tik hartu dira.

⁶ Artikulo mugatzailearen aurrean *i* organikoa dagoenean, *-ia* daukagu eta *-ea* > *-ia* itxidurazkoarekin bereizteko, jod antihiatika bat sortzen da. Fenomeno konstantea da lurralde batzuetan. Lehenago *w*-rekin beste hainbeste gertatzen zen, *-u* organikoa eta *-a* artikuloaren artean *-b-* epentesia sortuz. Adibidez: *buruba*, *eskuba*, etab. Baina *-oa* > *-ua* itxidurazkoarekin ez. Adibidez: *osoa* > *osua*, *besoa* > *besua*, etab.

⁷ Fenomeno hau ez da Zeberikoa bakarrik. Nik neuk neure jaioterriko testigantza bakarrik ematen dut eredu bezala hartzeko haragoan ere beste hainbeste egin asmoz.

⁸ Ikus ETXEBARRIA, J.M.: 1991, «Azentuaren kapituloa».

⁹ J.I. HUALDEK ere aipatu aipatzen du fenomeno hau, bere *Euskararen Azentuerak* liburuko 2.10 puntuan.

Azterketa konparatiboa

1. *Perpaus nagusi eta menpekoen arteko homonimiak aditz jokatueta*n

Homonimo garbi garbietan sartu baino lehen, perpaus parataktiko-
tik hipotaktikora bidean, menpekotasunaren morfema markaz aparte,
azentu aldaketa ere nabaritzen da Zeberioko euskaran. Adibidez: (jaso-
tako adibide guztiak etnotestuak dira eta horregatik, aldamenean edo
azpian, bizkaiera literarioaren ekibalentea adieraziko da)

PERPAUS NAGUSIAK

esan dósu
(lit. esan dozu)

ser esan dósu?
(lit. zer esan dozu?)

nos esan dósu?
(lit. noiz esan dozu?)

segaitik esan dósu?
(lit. zergaitik esan dozu?)

selan esan dósu
(lit. zelan esan dozu?)

MENPEKO PERPAUSAK

esan dosún kontue
(lit. esan dozun kontua)

badakit ser esan dosún
(lit. badakit zer esan dozun)

esan dosúnean
(lit. esan dozunean)

esan dosúlako
(lit. esan dozulako)

seuk esan dosún les
(lit. zeuk esan dozun lez)

1.1. IRAGANEKO ADITZAK

Homonimia garbietara bagoaz beste hainbeste gertatuko dela ikus
genezake Zeberioko herri-euskaran.

Menpeko perpaus askoren morfema marka *-n* dugu eta aditzen ira-
ganeko morfema marka ere bai. Beraz erraz suertatzen dira aditz forma
homonimoak.

ADITZ NAGUSIAK IRAGANEAN

yo náuen
(lit. jo neban)

esan náuen
(lit. esan neban)

MENPEKO PERPAUSAK IRAGANEAN

ia yo nauén
(lit. ea jo neban)¹⁰

esan nauén kontue
(lit. esan neban kontua)

¹⁰ Ikus eranskineko sonograma.

<i>esan séndun</i> (lit. esan zendun?)	<i>esan sendún kontue</i> (lit. esan zendun kontua)
<i>esan géndun</i> (lit. esan gendun)	<i>esan gendún kontue</i> (lit. esan gendun kontua)
<i>ser esan náuen?</i> (lit. zer esan neban?)	<i>bakit ser esan nauén</i> (lit. badakit zer esan neban)
<i>ser esan séndun?</i> (lit. zer esan zendun?)	<i>bakit ser esan sendún</i> (lit. badakit zer esan zendun)
<i>selan esan géndun?</i> (lit. zelan esan gendun?)	<i>bakit selan esan gendún</i> (lit. badakit zelan esan gendun)
<i>segaitik esan náuen?</i> (lit. zergaitik esan neban?)	<i>esan nauélako</i> ¹¹ (lit. esan nebalako)
<i>segaitik esan séndun?</i> (lit. zergaitik esan zendun?)	<i>esan sendúlako</i> (lit. esan zendulako)
<i>segaitik esan géndun?</i> (lit. zergaitik esan gendun?)	<i>esan gendúlako</i> (lit. esan gendulako)
<i>nos ekarri áuen?</i> (lit. noiz ekarri eban?)	<i>ekarri auénean</i> (lit. ekarri ebanean)
<i>selan ekarri séndun?</i> (lit. zelan ekarri zendun?)	<i>esan sendún moduen</i> (lit. esan zendun moduan)

1.2. ADITZ SUBJUNTIBOAK

Subjuntiboaren morfema marka *-n* dugunez, *-n* markadun menpeko perpausekin homonimiak sortzen dira eta hemen ere Zeberioko euskarak azentuz bereizten ditu. Adibidez:

PERPAUS NAGUSIA	MENPEKO PERPAUSA
<i>yoan gaitésan / gáitesan</i> (lit. joan gaitezán)	<i>yoan gaitésán diño ori</i> ¹² (lit. joan gaitezán dino hori)
<i>yan dáigun</i> (lit. jan daigun)	<i>jan daigún erosi (d)osku</i> (lit. jan daigun erosi deusku)
<i>yan dáigusan / daigúsan</i> (lit. jan daiguzán)	<i>yan daigusán erosi (d)oskus</i> (lit. jan daiguzán erosi deuskuz)

¹¹ Iraganeko *-n* marka galdu egiten da jarraian zerbait erantsiz gero. Jatorrizko homonimoari, menpeko beste ezaugarri bat jarrita ere, azentua berdin.

¹² Aditz nagusiaren azentua paroxitonoa zela proposatzen da, menpekoarena oxitonoa da.

1.3. BA-

Baldintza eta baieztatzailean arteko bereizketa. Indikatibozko baldintza eta perpaus nagusi baieztatzailean arten ere homonimiak sortzen dira eta Zeberiko euskarak, hemen ere azentua darabil bereizgarri bezala. Adibideen aldamenetan gaztelerazko itzulpena jartzen dugu argiago ikusteko:

PERPAUS NAGUSIA	MENPEKO PERPAUSA
<i>banóa (ya voy)</i>	<i>bánoa (si voy)</i>
<i>banábil (ya ando)</i>	<i>bánabil (si ando)</i>
<i>badároat (lo llevo)</i>	<i>bádaroat (si lo llevo)</i>

1.4. INPERATIBOA ETA KONPLETIBA-MODUZKOA

Inperatibo formak konpletiba eta moduzkoen bereizketan. Funzioak funtzio, Zeberiko euskarak azentua darabil era bateko edo beste perpausok bereizteko. Adibidez:

INPERATIBOA	KONPLETIBA-MODUZKOA
<i>dáoela (lit. dagoala) geldi</i>	<i>geldi daoéla (lit. dagoala)</i>
<i>dóala kanpora</i>	<i>kanpora doála</i>
<i>dátorrela bidera</i>	<i>bidera datorréla</i>
<i>goásen (lit. goazen) arin</i>	<i>arin goasén (lit. goazen) diño¹³</i>

1.5. ADBERBIOAK ETA MENPEKO KONPARATIBOEN ARTEKO AZENTU BEREIZKETA

ADBERBIOAK	MENPEKO KONPARATIBOAK
<i>béstean (en el otro/a)</i>	<i>ni bestéan badabil</i>
<i>béstekoa (de...)</i>	<i>ni bestékoa bada</i>

2. Sustantiboen arteko bereizketak

Alor honetan, era askotako bikote errealak aurkitu ditudanez, sailkatu egingo ditut behar denetan etimologia argituz.

¹³ Perpaus sustantiboen artean, hau zehar galdera litzateke.

2.1. ADITZ SUSTANTIBATUAK ETA BESTE SUSTANTIBO BATZUEN ARTEKO AZENTU BEREIZKETA

ADITZ SUSTANTIBATUA

hástea (< hasi)

háztea (< hazi)

hártzea (< hartu)

zárie (< zaree)

lótzea (< lotu)

sáltzea (< saldu)

ótea (< egotea)

(h)órdao (< ordago, musean)

SUSTANTIBOIA

astéa (= *la semana*)¹⁴

astéa (= *la semana*)

artzéa (< artzaa = *la zaranda*)

sarie (< saria = *el premio*)

lotzéa (< lotsaa = *la vergüenza*)

saltzéa (< saltsaa = *la salsa*)

otéa (= *la argoma*)

(h)ordáo (lit. hor dago)

2.2. GERUNDIO-PARTIZIPIOA ETA SUSTANTIBOAREN ARTEKO AZENTU BEREIZKETA

GERUNDIO-PARTIZIPIOA

begíre (lit. begira = *mirando*)

akábaue (= lo termidado)

SUSTANTIBOIA

bégire (lit. bigira = *vigilia*)

akabáue (= lo último)

2.3. HITZ AUTOKTONO ZEIN MAILEGU ETA EUSKARAZKOEN ARTEKO AZENTU BEREIZKETA

ártea (pazientzia)

kánea (= *la cana*)

sálea (< salaa)¹⁵

ártea (= *el arte*)

ároa (= *el aro*)

árean (apur bat)¹⁶

kókoa (= *el coco*)

artéa (arbola)

kanéa (neurria)

zaléa (= *aficionado*)

artéa (arbola)

aróa (giroa)

aréan (= *en la arena*)

kokóa (= *el gorgojo*)

¹⁴ Ikus eranskineko sonograma.

¹⁵ Ikus K. MITXELENAREN, *Fonética Histórica Vasca*-ko 5.3 puntuan -aa bokale geminatu homorganen adibide gehiago.

¹⁶ Hitz hau, bizirik daukagu Zeberion (inguruetan ere bai), baina esanahi aldetik *apur bat*, zeozer zentzuarekin. *Refranes y Sentencias*-ean ere zentzu hau dago. MITXELENAREN, *Fonética Histórica Vasca-n*, «arean = de allí».

<i>párea</i> (= <i>el par</i>)	<i>paréa</i> (= <i>la pala</i>)
<i>métea</i> (= <i>la meta</i>)	<i>metéa</i> (<i>gari edo idarena</i>)
<i>bótea</i> (= <i>el bote</i>)	<i>botéa</i> (<i>zahatoa</i>)
<i>kásue</i> (= <i>el cazo</i>)	<i>kasúe</i> (<i>kasua egin</i>)
<i>fáldea</i> (= <i>la falda, jantzia</i>)	<i>faldéa</i> (<i>okela mota bat</i>)
<i>bólea</i> (= <i>la bola</i>)	<i>boléa</i> (= <i>la bolea</i>)
<i>sósoa</i> (= <i>soso</i>)	<i>zozóa</i> (<i>txoria, insultoa</i>)
<i>gásea</i> (= <i>la gasa</i>)	<i>gazéa</i> (<i>gazbako</i>)
<i>árroa</i> (= <i>el barranco</i>)	<i>(h)arróa</i> (<i>arroba eta orgulloso/a</i>)

3. Deklinabide barruko azentu bereizketak

3.1. SINGULARRA ETA PLURALAREN ARTEKO AZENTU BEREIZKETAK¹⁷

SINGULARRA	PLURALA
<i>gixonán</i> (lit. <i>gizonaren</i>)	<i>gixónan</i> (lit. <i>gizonen</i>)
<i>gixonári</i> (lit. <i>gizonari</i>)	<i>gixónari</i> (lit. <i>gizonei</i>)
<i>gixonántzat</i> (lit. <i>gizonarentzat</i>)	<i>gixónantzat</i> (lit. <i>gizonentzat</i>)
<i>gixonán ganean</i> (lit. <i>gizonaren ganean</i>)	<i>gixónan ganean</i> (lit. <i>gizonen ganean</i>)
<i>súen</i> (lit. <i>zuen</i>)	<i>suén</i> (lit. <i>suaren</i>)

3.2. SUPERLATIBOA ETA GENITIBOA

SUPERLATIBOA	GENITIBOA
<i>ónena</i>	<i>onéna</i> (lit. <i>honena</i>) ¹⁸
<i>gásteana</i> (lit. <i>gazteena</i>)	<i>gasteána</i> (lit. <i>gaztearena</i>)
<i>úmeana</i> (lit. <i>umeena</i>)	<i>uméana</i> (lit. <i>umearena</i>)
<i>árgiena / argiena</i>	<i>argiéna</i> (lit. <i>argiarena</i>)
<i>pólitena / polítina</i>	<i>politéna</i> (lit. <i>politarena</i>)
<i>ándiena / andiëna</i> (lit. <i>handiena</i>)	<i>andiéna</i> (lit. <i>handiarena</i>)
<i>lotzábakoana</i> (lit. <i>lotsabakoena</i>)	<i>lotzabákoana</i> (lit. <i>lotsabakoarena</i>)

¹⁷ Ikus ETXEBARRIA, J.M.: 1991, «Azentuaren kapituloa».

¹⁸ Kasu honetan, homonimoa erakuslea da; *onarena* izan balitz, azentuaz gain, bokala ere aldatzen da, hots, *onána* (lit. *onarena*).

4. *Azentua bereizlea toponimian*

Baserri-toponimoa adierazteko erabiltzen da bata eta baserriko etxaguna adierazteko bestea. Hau da azentua tokiz aldatuta egiten da bereizketa hau. Ikus ditzagun adibideak.¹⁹

BASERRI-TOPONIMOA	BASERRIKO ETXAGUNA
<i>Sabále</i> (lit. Zabale)	<i>Sábale</i> (lit. Zabale)
<i>Iturtxa</i> (lit. Iturriza)	<i>Íturtxa</i> (lit. Iturriza)
<i>Artxánda</i>	<i>Ártxanda</i>
<i>Laitóki</i>	<i>Láitoki</i>
<i>Urtéa</i>	<i>Úrtea</i>
<i>Artzúbi</i>	<i>Ártzubi</i>
<i>Elórria</i>	<i>Élorria</i>
<i>Ugérte</i> (lit. Ugarte)	<i>Úgerte</i> (lit. Ugarte)
<i>Presálde</i>	<i>Présalde</i>
<i>Apála</i>	<i>Ápala</i>
<i>Arándui</i>	<i>Árandui</i>

Adibidez: *Sabále*, *sábalen ixenean dao eta sábale da etxagune* (lit. Zabale, Zabalaren izenean dago eta Zabale da etxaguna). Argituz: *Zábale* azentu proparoxitono dun hau, inguruetako baserrikoentzat, Peru da. Hau da, baserriarrei euren izenetik deitu beharrean, baserriaren izena bera izendatzen da baina, jakina, azentua aldatuta, ezaugarri bereizlea izanik.

5. *Azentua bereizlea beste izen batzutan*

Toponimoetatik kanpo ere gertatzen da fenomeno hau. Izen-abizen edo eta ezizenetan adibidez.

IZEN / ABIZEN / EZIZEN / HERRIA	PERTSONA
<i>Baríku</i>	<i>Báriku</i>
<i>Landájo</i>	<i>Lándajo</i>

¹⁹ Ikus ETXEBARRIA, J.M.: 1991, «Azentuaren kapituloa».

<i>Lúkie</i>	<i>Lukie</i>
<i>Subéro</i> (lit. Zubero)	<i>Súbero</i> (lit. Zubero)
<i>Mendíko</i>	<i>Méndiko</i>
<i>Uríko</i>	<i>Úriko</i>
<i>Orósko</i> (lit. Orozko)	<i>Órosko</i> (lit. Orozko) ²⁰
<i>Durúngo</i> (lit. Durango)	<i>Dúrungo</i> (lit. Durango)
<i>Otzandío</i> (lit. Otxandiano)	<i>Ótzandio</i> (lit. Otxandiano)
<i>Biskáitarra</i> (lit. Bizkaitarra)	<i>Biskaitarra</i> (lit. Bizkaitarra, euskal nazionalista)

6. Hitz bakarra eta konposatua

Hitz bakarra konposizioan sartzen denean, paroxitonotik proparoxi-
to posiziora aldatzen da azentua, bata besteagandik bereizteko.

HITZ BAKARRA	KONPOSATUA
<i>ollárra</i>	<i>basóllarra</i>
<i>katúe</i> (lit. katua)	<i>basakátue</i> (lit. basakatua)
<i>mutíle</i> (lit. mutila)	<i>etzemútile</i> (lit. etxemutilla)
<i>txakúrre</i> (lit. txakurra)	<i>arditxákurre</i> (lit. arditxakurra)
<i>gixóna</i> (lit. gizona)	<i>plasagíxona</i> (lit. plazagizona)
<i>bedárra</i>	<i>albisbédarra</i> (lit. albitzbedarra)
<i>arátxa</i> (lit. (h)aritzza)	<i>San Juan áratxa</i> (lit. (h)aritzza) ²¹
<i>kirténa</i>	<i>astakírtena</i>
<i>txoríe</i> (lit. txoria)	<i>elestxórie</i> (lit. eleiztxoria)
<i>portálea</i>	<i>elespórtalea</i> (lit. eleizportalea)
<i>kitárrea</i>	<i>mosukítarrea</i>
<i>lapíkkoa</i>	<i>berbalápikkoa</i>
<i>errékea</i>	<i>gesalérrekea</i> (Gezala, toponimoa)

²⁰ Ikus eranskinetako sonograma.

²¹ San Juanetako usadio bat da. Etimologiaz, haritz-adar edo landare bat litzateke, baina normalean, lizar adar edo landare bat jartzen da etxeko balkoi edo atarian, lore, galburu... eta gurutze bat ere jarriaz.

Ondorioak

Hizkuntza, fonematik hasi eta goragoko elementuen arteko oposizio sistema bat dugu era ezaugarri bereizleak beharrezkoak dira gure elkar komunikaziorako.

Ikerketa labor honetan ikusi dugunez, AZENTU TONIKOA, ezaugarri bereizlea da mintzaeraren barruko hainbat kasutan.

Nik neure ama-hizkuntzarik harako azterketa aurkezten dut lan honetan baina badakit Zeberion ezeze, beste lurralde askotan ere antzerako fenomenoak gertatuko direna. Beraz, tokian tokiko azterketak egin behar lirateke bateratsu-bideak atera eta irakaskuntzan aplikatzeko.

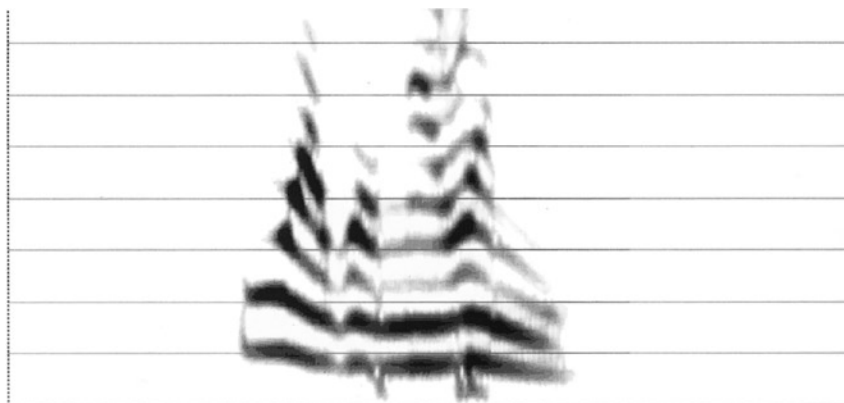
Bibliografia

- AGUD, M. eta TOVAR, A.: *Diccionario Etimológico Vasco*, San Sebastián, 1992.
- AKESOLO, L.: *Diccionario Retana de Autoridades del Euskera*, Bilbao, 1977.
- AZKUE, R.M.: *Morfología vasca*, Bilbao, 1966.
- «Del acento vasco en algunos de sus dialectos», *Euskera*, IV (1930).
- ETXEBARRIA, J.M.: *Zeberio Haraneko Euskararen Azterketa Etno-Linguistikoa*, Ibaizabal, Zornotza, 1991.
- *Gorbeia Inguruko Etno-Ipuin eta Esaundak*. Labayru Ikastegia - BBK, Bilbao, 1995.
- «Azentuaren eragina kontsonanteen gortzean», *Enseiukarrea*, 15 (2001).
- EUSKALTZAINDIA: *Euskal Herriko Hizkuntz Atlasa. Antologia*, Bilbo, 1999.
- GAMINDE, I.: «Bizkaiko azentu-motei buruz», *Uztaro*, 7 (1993).
- HUALDE, J.I.: *Euskararen azentuerak*; ASJU eta EHU, Donostia eta Bilbao, 1997.
- LAKARRA, J.: *Refranes y Sentencias (1596). Ikerketak eta edizioa*, Euskaltzaindia, Bilbao, 1996.
- LAZARO CARRETER, F.: *Diccionario de términos filológicos*, Gredos, Madrid, 1977.
- MITXELENA, K.: *Fonética Histórica Vasca*, San Sebastián, 1961.
- TXILLARDEGI: *Euskal azentuaz*, Donostia, 1984.

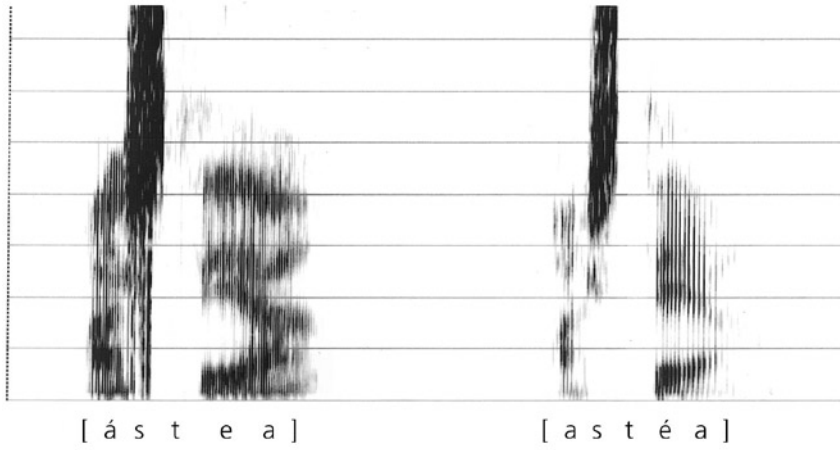
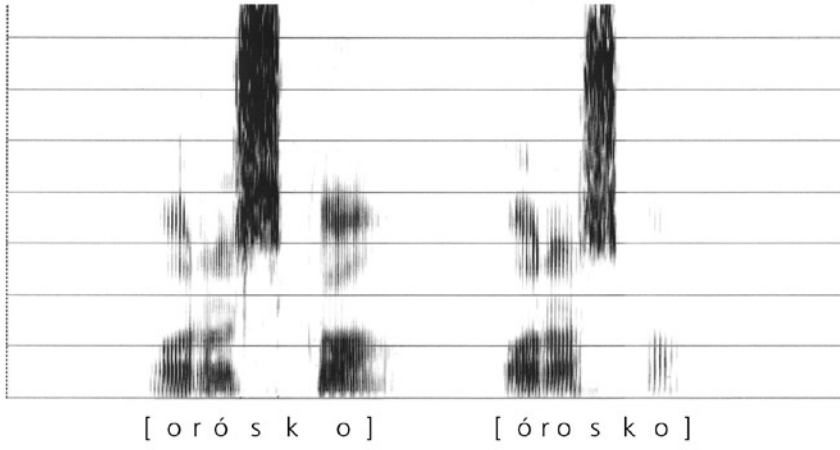
Eranskina

[y o n á u e n]

[i a y o n a w é n]

TXIKI-TXIKITIK EDO SALAMANCAKO KANTAREN GAINEAN

Jabier Kalzakorta

0. Sarrera

Euskaraz kantatu ohi dugun herri kantarik ezagunenetako bat *Txiki-txikitik* izango da noski. Kanta hau aipatu dugun hasiera horretatik baino, beharbada, *Salamankako kanta* izenarekin ezagunagoa egiten da euskaldunon artean. Euskara gurasoengandik ikasi dugunon buru-bihotzetan ondo gordea dagoen kantetariko bat da, zalantzarik gabe. Azkuek berak, esaterako, Euskal Herri osoan edo gehienez entzuna zuen arren, bere sorterriko aldaera, Lekeitiokoa, jarri zuen bere *Euskalerriren Yakintza*, IV, 135 orrialdean. Hona Azkuek jarri zuen bezala:

1

Txikitxutatik aitag eta amak
fraile nindu(e)n¹ nonbradu,
estudioak ikasten bére
Salamancara bialdu.

2

Salamancara ninoiala
bidean neban pentsadu,
estudiante pikaro baiño
oba nebala ezkondu.

3

Ezkondu nintzan, ezkondu;
bai niri ondo damutu;
praka baltzetan ari zuria
etxat niri inoiz faltadu.

¹ Azkueren edizioan *nindu* horren ondoren hutsarte bat agertzen da eta gero -n. Uste dugu bien bitartean —e— falta dela. Horrexegatik jarri dugu parentesi artean.

Kanta hau sailkatzeko orduan Azkuek «Ezteietakoak», edo erdaraz izendatzen zuen moduan, «De bodas o epitalamios» sailean txertatu zuen. Zergatik galdetzen badu norbaitek, arrazoa azken bi ahapaldietan azaltzen den «ezkondu» aditzean dago. Kantu ugari xamar ditugu behin ezkonduz gerozko damua azaltzen dutenak. Damua, gainera, edozeini etor dakioke zein gizon ezkonduari zein emakumeari zein bie. Gure kantaren kasuan gizonari etortzen zaio, Salamankara fraile doazena mutikoak direlako, inolaz ere. Badira, ordea, emakume damutuak edo garbatuak ere. Hona Azkueren *Cancionero Vasco* lanaren oharretan agertzen den azken ahapaldia, E-18:

Ezkondu nintzanean
 bost gona nituen,
 bi prenda jarri eta
 bi saldu nituen;
 soñean daukadana
 guziz daukat txarra,
 berriak egiteko
 esperantza txarra.

Gure Salamankako kantan mutilaren mixeria edo aldrebeskeria prakak beltzetako hari zuriak laburbiltzen duen bezalaxe, emakumearena bahituran jartzen dituen gonek adierazten dute. Zein gizonetakoaren zein andrazkoaren etsipena adierazten du *Argia'ren Egutegian* 1927an agertu zen ahapaldi honek:

Ez kongai nintzanean
 amaren etxean
 txokolatea neukan
 gorderik koprean;
 ezkondu eta gero
 koprerik ez inun,
 txokolatea berriz
 sudurretik urrun.

1. Salamankako kanta lo-kanta denean

Salamankako kanta bere doinuagatik batez ere Bizkaiko lo-kantarik ezagunenetakoa bat bihurtu da. Bizkaikoa esan badugu ere, uste dugu Gipuzkoan ere berdin gertatzen dela. Lo-kanta bila abiatu garenetan lo-kanta bezala eman digute batez ere Salamankakoa, lekuan lekuko al-

daerekin. Arratiako euskaraz agertzen da, esaterako, J. L. Achotegui-
ren *La vie musicale dans la vallée d'Arratie*, Paris 1975. Honelaxe hasten
da *Txikitxuterik aitek eta amak / baie (fraile) ni naude nombratu / estu-
dioak irakatzite / Salamankara bidaldu...* Arratiako euskararen ezauga-
rri diren *naude*, euskara estandarreko «naute» eta abar. Lo-kantetako
aldaera politenetakoa, gure ustez, Manuel Lekuonak bildu eta *Anuario
de la Sociedad de Eusko Folklore*² aldizkarian agertu zuena da. Honela-
xe hasten da lehen ahapaldia:

Gure ume au ezta juango
Txilluak iltzera kalara:
Estudijuak ikasten dua
Laster au Salamanka'ra.
Aa... Aa...Aa...

Honelaxe hasten da Eibarren jasotako kanta. *Txilluak hiltzera kalara*
erdaraz «A la cala a matar panchos» itzultzen du. Itxura guztien arau-
ra, amak umeari ez dio opa arrantzale-bizitza gogorra, Salamankan es-
kolak ikasten dituen estudiante dotorearena baizik. Gainerakoa ezagu-
na denez gero, ez dugu hona aldatuko. Ohartxo bat bakarrik egingo
dugu. Kantaria gizonezkoa bazen, lehen pertsonan kantatzen zela esa-
ten da, emakumea bazen, ordea, hirugarren pertsonan. Esate baterako,
Ezkondu nintzan esaten da umearen loeragilea aita bada, emakumea
bada *Ezkondu zan ba*, silaba bat gehiago egiteko *ba* luzagarriarekin.

2. Salamankako kantaren baztango aldaera

Aita Donostiak ere Baztanen kanta hau bildu bazuen ere, oso aha-
paldi banak edo diferenteak bildu zituen. Honelaxe irakurtzen da *Can-
cionero Vasco P. Donostia III Canciones*, VIII alean, 1.358-9 or.:

1
Txiki txikitik aitag et'amak
Fraile ninduten lonbratu,
Bai eta ere estudiora
Salamankara bigaldu.

² Nik lantxo hau egiteko Lekuona'tar Manuel, *Idaz-lan guztiak 1. Aozko literatura*, Kardaberaz bilduma-22, 1978, 510 or. erabili dut.

Salamankara nindoalarik,
 Bidian nuen pensatu
 Estudiante tunante bainan
 Obe nuela ezkondu.

2
 Ostatu xume polit batean
 Gosez gelditu bainintzen,
 Neska xarmant bat ari zitzaitan
 Mahainean zerbitzatzen.
 Begia kartsu, ezpaina lore,
 Enekin aise mintzatzen.
 Aingeru hori ordu berean
 Ene bihotz barnean zen.

3
 Hitz erdi batez maite nuela
 Erran nion beharrira;
 Bainan gaixoa, herabetua,
 lhes yoan zen kanpora.
 -Ez ahal nuzu, izar ederra,
 Kondenatzen ifernura!
 Ez da sekulan ene gogotik
 Histuko zure itxura.

4
 Yaun zerukoak egin banindu
 Zeruetako giltzari,
 Orduantxe bai yakinen nuen
 Atea nori edeki:
 Lenik aitari, gero amari;
 Gero anaiarreberi;
 Azken orduan sekeretuxe
 Neure maite pollitari

Lau ahapaldi hauetan badirudi ahozkoagoak direla lehena eta azkena. Ahoz aho kantatzen direnak lehena eta azkena dira, eta gainerakoak Baztango kuaderno edo kahierretan bilduak. Esate baterako, A. Donostiak Azkaingo Agustin Lakarrari biltzen dionean 1940an, lehena eta azkena biltzen dizkio. Lehena berdintsua bada ere, azkena banago edo desberdinxeagoa da: *Zeruko aitak egin banindu / Mundu hunetan giltzari, / Bertze munduan yakingo nuen / atia nola ideki. / Lehenik aitari,*

gero amari / Gero anai-arrebeeri / Azken orenian segeretuan / Nere maite pollitari. Jorge de Riezuren *Nafarroa-ko euskal-kantu zaharrak. Viejas canciones vascas de Navarra*, (1973) liburua irakurri nuenez gero, euskaraz dagoen maitasun-kantarik zoragarrienetakoa dela iruditu zait beti.

Zilegi badakit, kanta honetako pasarteren bat iruzkinduko dut, irai-zean bada ere. Norbaitenganako maitasuna norbait hori bihotzera betiko sartzean adierazten da, eta esaldi latz edo lapidario batez bukatzen da: *ez da sekulan ene gogotik histuko zure itxura*. Norbaiten itxura gogotik histu edo ezabatuko ez dela adieraztea date, maitasunaren handia adierazteko erarik indartsuenetako bat. Badago besterik ere, maitasun hau Quevedoren harako *mas polvo enamorado* haren nolabaiteko tankera ere badu, zeren hilondoan ere ez baita bere maiteaz ahaztuko. Zergatik ez da ahaztuko? Azken orduan edo orenean, behin zeruetaraz gero, jakingo baitu zeruko atea nori ireki.

Euskara aldetik ere baditu hainbat ezuste goxo kanta honek. Guk bakarrik bat edo beste iruzkinduko dugu. Gehienetan *segeretuan* esapidearekin adierazten dena, gure kantan *sekeretuxe* hitzarekin adierazten da. Eman dezagun *Cancionero Vasco*, Apéndice E-6, 5: *Xarmagarría, ikus ezazu / kanpoan gaizki naizela / eskuño batez tira nezazu / zure ganbera hortara / segeretuan nahi derautzut / kondatu ene manera*. Etxahunek Zuberoako euskaran *segreki (mintzatu)* dioena, Haritschelharrek Lapurdiko euskaran *segeretuki* dela dio. Aldaera normalagoa da bigarren aldakiko (*azken orenian*) *segeretuan* delakoa. Ohartzekoa da, dena dela *sekeretuxe* delakoa erdaraz *secretamente* edo *sigilosamente* itzuli daitekeela, A. Donostiak egiten duen bezala.

3. Dassanceren aldaera berria

Louis Dassanceren paperetan azterka ibili garenean, Baztango aldaera ezezik, beste ale ederrik ere aurkitu dugu. Ale berri hau, egia esan, ez genuen inongo kantutegi zein aldizkaritan ikusia, eta horrexegatik gure lan-txo honetara ekartzea pentsatu dugu. Hona berak kopiatu zuen bezalaxe:

1

Gazteño danic aitac eta amac
aphez ninduten ordenu,
bai eta ere Saramancalat
istudiante bidaldu-Bis

2

Saramancarat ninduhalaric,
Bidian nuien phensatu

istudiante beillaco baino
hobe nuiella ezcondu bis

3
adios aita adios ama
adios neure maitia,
bercez penarik munduian ez dut
baicic, cutaz, charmagarria bis

4
Ene maitiaren bulhar artian
bi urhe potoin loratu
diamanta baino nahichago nuque
hecçe neriac banitu bis

5
Istudiante Barchatu
etçaiçu behar gaicitu
çu baino ere ederraguac
hocche behartu goçatu bis

6
Belcha niz eta ichuchi
ez neçaculla gaitz etsi
bipherra ere belcha da bainan
ascoc nahi du erosi.

Gure atal honetako helburua ez da gaur transkribatuko genukeen moduan kanta transkribatzea, iturrian edo eskuidatzian agertzen den bezala baino. Era horretara, gaurko kantutegietarako transkripzioa egingo balitz, irizpide irmoagoa izango genuke. Hona ahapaldiz ahapaldi zenbait ohar.

Lehen ahapaldian *gazteño danic* agertzen da hegoaldeko *txiki-txikitik* edo *txikitxutatik* horren aldaera gisa. Ohargarria da bereizirik idazten dela Iparraldean tradizioz *gana*, *gandik*, *ganako*, eta abar bereizirik idazten den bezalaxe. Hegoaldeko aldaera gehienak *fraile nonbratu / lonbratu* dena, *hemen aphez ordenu* da, «ordenu» aditz bezala erabiliz, nahiz gehienetan *ordenu* bestaldeen «testamentua» den. *Salamanca* bi aldiz agertzen da, baina bietan «Saramanca» nolabait euskaraturik, *Alaba* gaztelaniazkoa «Araba» egiten dugun bezalaxe. Nora kasua bi era desberdinetan agertzen da kanta berean, lehe ahapaldian *Saramancalat*, bigarreanean *Saramancarar*.

Bigarren ahapaldian konturik interesgarriena *estudiante beillaco* date. Hiru erataraz behintzat agertzen da euskal kantan erdarazko izenondokoa: (estudiante) *tunante / pícaro / vellaco*. Azken hau ez dugu beste inon aurkitu. Badirudi Gaztelerrian estudianteei izendatzeko erdal forma euskaraz ere mantendu nahi izan dela aldaera guztietan.

Behin hirugarren ahapalditik aurrera maitasunezko ahapaldiak bakarrik agertzen dira. Hirugarren honetan aita eta ama agurtu ondoren bere maitea agurtzen du. *Bertzez penarik munduian ez dut / baizik, zutaz, xarmagarria* hori maitasunaren adierazpen bortitza bezain ederra da, zalantzarik gabe.

Laugarren ahapaldiaren ederrak zur eta lur utzi gaitu. Ez dugu bestetan ikusi era horretako edertasunik. Baztango aldaeran (*Begia kartsu*), *ez-paina lore* da, hemengoan, aldiz, *bi urhe pothoin loratu* dira bulhar artian. Bi urhe pothoin horiek *diamanta baino nahixago nuke* esaten denean, nahixago horretan agertzen den —xe— txikigarri horrek ez du esan nahi *apur bat nahiago nuke*-enik, baizik eta «askozaz eta nahiago». Txikigarria formaz izan arren, bere balioa handitzekoa da, litotes edo antifrasis gisako zerbait eginez. Forma aldetik iluntasun apurren bat izan dezake *hecche* delakoak. Guk *h(ai)ek* eta *-xe* indargarria ikusten dugu, euskara estandarreko *haietxek* horren kidea. Seinalagarria da, beraz, esaldi berean bi aldiez —xe agertzea erakuslean eta *nahixeago* forman. Baldintza-ondorioetako komuntzadura polita da, zinez. *Nahi nuke* singularrean agertzen da, eta *nereak banitu* pluralean, baldintza nahi izateari berari dagokiolako, eta ondorioa, *urhe potoinak* direlakoei. Ahapaldi honek beharbada Atharratzeko kantako *bi zitroin doratu / loratu* ekarriko dio burura bati baino gehiagori. Forma aldetik badu kidesunetik gure kantak Atharratzeko kantarekin, bi aditzen artean *doratu / loratu* bigarrena baita zaharrena.

Boskarren ahapaldian, beharbada, egon daiteke huts bat edo beste. *Istudiante barkatu* transkribatu beharko genuke «Istudiante Barchatu» hasierakoa. Lehen lau ahapaldiak mutilaren ahotikakoak badira ere, boskarren hau neskatilaren ahotikakoa da. Ahapaldiaren gehiena ulergarria izan arren, badu ilununerik. Azken bertsoleerroko *hocche behartu goçatu* ez da ondo ulertzen. Zergatik? Guk uste dugu dena ez dagoelako ondo transkribaturik. Delako *behartu* hori *behar tut* ulertu behar da, hots, «behar ditut». Era horretara ulertzen da «gozatu behar dituenak horietxek» direla, hots, bera baino ederragoak direnak. Ahapaldi gorrixkoa izanik ere, badu bere indarra.

Seigarren ahapaldia mutilak dioena da, zalantzarik gabe. Lehen bertsoleerroan ez dio *Beltza niz eta itsusi*, baizik *Beltxa niz eta itxuxi*. Bestela esan, bi izenondoetan bustidura erabiltzen du, *beltx* eta *itxuxi* hitzetan. Horrek zer esan nahi du? Apurren bat beltza dela, eta, era berean, apurren bat itsusia, horrexegatik eskatzen dio: *ez nezazula gaitzetsi!* Beltza-

sunaren eta balioaren arrazoia biperraren irudiarekin ematen du azken bi bertsolerroetan. Bizkaiko koplategian sarri agertzen da ahapaldi bera. Bizkaiko dantza-kopletan, ordea, ardoaren irudia agertzen da biperraren ordez. Errose Bustintzak «Mañariko»-k, *Euzkadi* 1931ko ekainaren 3an, eta Adolfo Arejitak «Zeanuriko koplak zaharrak» *Eusko Ikaskuntza, Hizkuntza eta Literatura* 2, 224-236 or.: *Baltza nasela dinuste / Baña neuri dust ardure gitxi; / Ardaoa be baltza da, / Baña askok egiten dau erosi.* Ez dago dudarik ardoaren irudia harturik gauza bera esaten duela. Agustín Xahoren kantutegi argitaragabea, «Donostiako iru damatxo»-ren kantuan, honelako ahapaldi hau irakurtzen dugu:

Balça naiz ta ichoussi
 Iñoc enau goure ikoussi,
 Piperra ere baltz-da, baiän
 Askoc daroua erossi!
 Ha, trisquitin, trisquitin, Arrosa claberin
 Askoc daroua erossi!

Bizkaieuskarako ahapaldi honek eta gure ereduak berdintasun nabarmenak dituzte. Gehien aldatzen den zertxoa azken bertsolerroan dago: *Askok darua erosi / Askok nahi du erosi.* Bizkaieuskarako *Askok darua erosi* esaldiak «askok erosi ohi du» adierazten du. Bizkaikoa, edo batez ere bizkaieuskararen ukitua duena honelaxe transkribituko genuke: *Baltza naiz ta itsusi / Iñok enau gure ikusi / Piperra ere baltz da bai(n)a / Askok darua erosi.* Bizkaiko euskararen ereduak ez den zertxo bakarria *naiz* adizkia da, *naz / nax* izan beharrean.

4. Azken laburpen eta ondorio bezala

Kanta beraren hiru eredu desberdin eskaini nahi izan ditugu lantxo labur honetan. Hiru eruedetan orain arte ezagutzera eman ez den bakarra azkena denez gero, eskuidatzi eta guzti eskaini nahi izan dugu lantxo honetan. Lehen ereduak badiu hainbat aldaera ttipi, baina aldaerak dialektalak dira³. Ez dugu, esaterako, ahapaldi berririk edo desberdintasun nabarmenik duenik aurkitu. Bigarren aldaera, Baztan aldekoa, are urriagoa dugu aldaera kontuan. A. Donostiren lekukotasunez landa, ezer berririk gutxi aurkitu dugu. Hirugarren aldaera nagusiari, Louis Dassance-k bildutakoari, eder eritzi diogunez gero, saio ttipi bat eskaini diogu.

³ Aldaera dialektalak badiogu, herrian herrikoaz edo eskualdean eskualdekoaz ari gara. Eman dezagun *praka beltzetan hari zuria* delakoaren aldaera *fraka baltzetan ari zuria* dela.

- p.110
- 1 Gasterio dani e aita eta ama
 agher ninduten ordene,
 bai eta ere Salamancalat
 estudiante Pidaldu - bi
 - 2 Salamancarat ninduhalarie,
 bidian nuen phensate
 estudiante beillaco baino
 tobe nuiella ezan du bi
 - 3 adios aita adios ama
 adios neure maitia,
 besces penaric munduan ez dut
 garic, aitas, chamagaria bi
 - 4 Ene maitiareu bulhar artian
 bi urhe fotoen loratu
 diamanta baino nahikagorriak
 heche neriac banitu bi
 - 5 Estudianta Barchatu
 etzaiçu behar garicite
 gu baino ere denagorac
 heche behartu gogatu bi
 - 6 Belcha nuy eta e'churchi
 ez ne'ca culla gaitz etsi
 bipherra ere belcha da bainan
 avoc nahi du erosi bi

SUSANNA MOODIEREN IDAZKIAK: INMIGRAZIO ESPERIENZIAREN BERRIDAZKETA

Jürgen Lange

The Journals of Susanna Moodie izeneko idazkiak inglesetik euskararatzeko ideia Deustuko Unibersitatean 2000-2001 ikasturteko literatura ingeleseko eskola batean sortu zen, «Re-writing the Immigrant Experience in Canada» eskolan. Claire Firth irakaslea eta biok elkartzen gaituzten gauzen artean badugu Ingeles Filologiako ikasketez gain inmigrazioaren esperientzia ere. Clairek bultzatu nau proiektu hau egitera, eta artikulu hau berak eman zizkigun eskolen fruitua da. Amaieran agertzen diren hiru poesien itzulpena Euskal Herriko Unibersitateko irakaslea den Andolin Eguzkitzak zuzendu du. Nire ikaskide Seve Atenciari eskerrak sor dizkiot testu hau zuzentzeagatik.

Sarrera

Leku honetan guztiok gara inmigranteak, baita hemen jaiotakoak ere: herrialde hau handiegia da inork osorik betetzeko, eta ezagutzen ez ditugun eskualdetan beldurrez mugitzen gara, erbesteturik eta inbasore.¹

The Journals of Susanna Moodie Margaret Atwoodek 1970ean argitaratu zuen poesia-bildumaren titulua da. Kanadiar idazle hau beste Kanadako autore baten lanean oinarritu zen inspirazioa hartzeko: Susanna Moodie Margaret Atwood baino ehun urte lehenago bizi izan zen. Ingalaterratik zetorren dama biktoriarra zen eta Kanadara heldu ondoren bere inmigrazioaren esperientziari buruz idazten hasi zen XIX mendean erdian. Susanna Moodieren kontaktak Kanada sortu zen garai-

¹ ATWOOD, Margaret: *The Journals of Susanna Moodie*, Toronto, 1970, 62 or., «Afterword».

ko etorkin pioneroen bizitzei buruzko literatura estandar bihurtu dira. Gaur eguneko literaturan Kanadako inmigrante-adibide argiena bera da.

Susanna Moodieren idazkiak izeneko poesia-bilduman Margaret Atwood Susanna Moodieren hutsune nabarmen bat zuzentzen saiatzen da: bere hizkuntza literarioari maila jaso bat emanez. Bestalde, Margaret Atwoodek Susanna Moodieren ikuspegiak erabiltzen ditu inmigratioaren ondorio psikologikoak azaltzeko. Zentzu bikoitz honetan Margaret Atwoodek Susanna Moodieri ahotsa eman dio.

Espanian ezagunak dira Margaret Atwooden eleberriak, ez ordea beraren poesiak.² Artikulu honen bidez *The Journals of Susanna Moodie* izeneko poemak irakurle euskaldunei hurbiltzen saiatzen naiz. Sarrera honen ondoren idazle bien biografiak eta lanak aurkezten dira. Bukatzeko hiru poemak itzulpenak ematen dio amaiera lan honi.

Margaret Atwood Ottawan (Kanadan) jaio zen 1939ko azaroaren 18an. 1955an hasi zen idazten eta 1961ean *Double Persephone* izeneko bere lehenengo poesien bilduma argitaratu zuen. Urte berean Torontoko Unibersitatean hasi zen ikasten, geroago jarraitu zuen Cambridgen (Massachusettsen) eta Harvarden. 1966an Literatura-eskolak eman zituen British Columbiako Unibersitatean (Vancouveren), hurrengo urteetan 1973arte gauza bera egin zuen Montreal, Alberta eta Torontoko unibersitateetan.

1967an James Polkekin ezkondu zen, eta ezkontza honek zazpi urte iraun zuen. 1973an Margaret Graeme Gibson idazlearekin batera Allistonetik (Ontarion) hurbil dagoen etxaldera joan zen. Hiru urte geroago haien alaba jaio zen: Eleanor Jess Atwood Gibson. 1973tik 1985era Margaret Atwoodek idazten jarraitu zuen baina ez zuen unibersitateko lanik hartu.

1985ean berriro hasi zen unibersitateetan lan egiten, lehenengo Alabamako Unibersitatean eta gero New York, Macquarie (Australian) eta San Antonion (Texasen). 1981ean Margaret Atwoodek Kanadako idazleen elkartearen lehendakaritza onartu zuen. 1983tik 1986ra PEN izeneko idazleen nazioarteko elkartearen sekzio anglo-kanadiarraren lehendakari izendatu zuten.

1966tik aurrera etengabe bai prosazko bai poesia-zko lanak argitaratu zituen. *The Journals of Susanna Moodie* 1970ean argitaratua izan zen. Margaret Atwooden argitalpenen barietatea oso handia da: poesia-zko bildumak, prosazko poemak, eleberriak, ipuinak, kontaketak ... Bere lan guztietan nabarmen du aukeratutako gaien ezagutza sakona.

² MONET, Xavier: «Margaret Atwood. La infancia es a veces un sueño, pero también puede ser una pesadilla», in *Babelia. El País*, 525 (2001-12-15), 2-3 or.

Susanna Moddie 1803ko abenduaren 6an Bungayn (Suffolk, Ingalaterran) jaio zen, Elizabeth eta Thomas Stricklanden seigarren alaba. Haren aita inportazio-salerosle arrakastatsua izan zen 1808an enpresa saldu arte. Urte berean familia osoa Reydon Hall izeneko etxaldera joan zen bizitzera. Han Thomas inguruetakoa nekazari-instalazioak hobetzen saiatu zen. 1818an Thomasen heriotzaren ondoren, familia osoaren egoera ekonomikoa nabarmen gaiztotu zen. Susannak bost ahizpa zaharrago zituen eta bi neba gazteago; guztietatik bi gizonezkoek bakarrik jaso zuten hezkuntza formala. Bietako batek, Samuelek, 1825ean Kanadako iparraldera emigratu zuen.

Susanna, Dunbar Moodierekin ezkondu zen eta biak 1832an Kanadara joan ziren. Hasieran Newcastle herrialdeko Hamilton Townshipen luberri-etxalde bat alokatu zuten. Han euren inbertsio finantziar kaskarren ondorioak eta auzokide bekaiztien erasoak ere sufritzen zituzten. 1834an Susannak bere izeba Rebecca Levertonen partetik 700 libra heredatu zituen. Diru honen bidez senar-emazteok lehenago Peterboroughko iparraldean erositako lur zati bat luberritu zuten. Horrelako etxalde bat aurrera ateratzeko arazoek onartarazi zieten ez zirela gai pioneroen bizimoduari eusteko.

1837an Dunbarek bere familia aldi baterako utzi zuen britaniar milizien administrazioan lan egiteko. Banatuta egon ziren hurrengo lau urteak Susannaren bizitzako denboraldi gogorrena izan zen. Base-riko lanek eta umeen zaintzako erantzukizunek Susanna pertsona beldurti eta depresibo bihurtu zuten. Dunbar Hastings Countyko sheriff izendatua izan eta gero gauzak nabarmen hobetu ziren. 1840an familia Bellevillen berriro batu zen baldintza material hobeetan bizitzeko.

Familia-tragedia batzuek Bellevilleko lehenengo urteak itzaldtu zituzten. Lehenengo, 1840ko abuztuan, euren laugarren umea, George Arthur, hilabetearekin hil zen. Lau hilabete geroago euren etxea erre zen eta honekin batera euren jabetzaren zati handi bat. Azkenean, 1843ko ekainean, euren sei urteko semea, John, ibaian ito zen. Tragedia hauek literaturan agerpen bikoitza izan zuten, hau da, bai Susanna Moodieren bai Margaret Atwooden lanetan.

Moodie familia ez zegoen Bellevilleko bizitza sozialean integratuta gizarte kontserbadore eta esklusibo honek erreformadoretzat hartu zituelako. Hala ere, baldintza material hobeetan, Susanna eta Dunbarek idazteko aukera zuten. Hasieran nekazari-entzate artikulua jakingarriak idatzi zituzten. Gero, Susanna bere lehenengo liburuaren hasierako artikulua autobiografikoak idazten hasi zen. Artikulu haietan katolikoei eta Irlandako inmigrantei buruz egindako iruzkinagatik liburuek ez zuten salmenta handirik lortu Kanadan.

1869an Dunbaren heriotzaren ondoren, Susanna Torontora bere alaba nagusiarekin bizitzera joan zen. 1877tik aurrera, bere seme txikiarekin, Robertekin bizi izan zen hiri berean. Bere bizitzako azken urteetan bakarrik sentitu zen eta gaisotasunaren ondorioz asko sufritu zuen. 1885eko apirilaren 8an Susanna Moodie Toronton hil zen.

Bere bidaia-kontaktetan Susanna Moodiek inmigrazio-prozesuan bizi izan zituen zirrara handiak deskribatzen ditu. 1852an argitaratu zuen liburuaren titulu originala *Roughing it in the Bush* zen, hau da: *Bizimodu latza oihanean*, eta subtitulua *Life in Canada, Kanadan bizi*, zen. Susanna Moodiek ez zuen turista edo azterlari moduan Kanadan zehar bidaiatu, herrialde honetako leku desberdinetan behin eta berriro bizileku finko bat topatzen saiatu zen. Hala eta guztiz ere, aipatutako liburua bidaia-kontakteta bezala sailka daiteke, Susanna Moodiek mundu berrian interesatuta zeuden irakurle ingelesentzat idatzi baitzuen. Asmo hau ez zuen zuzen aipatu, baina Susanna Moodiek bazekien garai hartan bidaia-kontaktetako Ingalaterran modan zeudela, 1852an argitaratu zuen liburuaren sarreran holan adierazi baitzuen: «*Kanada-mania batek zeharkatu zuen Ingalaterra*».³

Bere lehenengo liburu honek arrakasta handia izan zuen Ingalaterran eta baita Estatu Batuetan ere. Arrakasta honen emaitza ekonomikoak Kanadan kokatzen lagundu zion. Gauzak azkar aldatu ziren eta urte bat geroago *Life in the Clearings: Bizitza luberrian*, bere bigarren liburua argitaratu zuenerako Kanada-mania hau jadanik amaituta zegoen. Horren ondorioz 1853ko bigarren lanak salmenta txikia izan zuen, eta 1860ko hamarkadan idatzitako artikuluak argitaratzeko ez zegoen editorialik. Liburu biak idazlearen kontakteta autobiografikoez osatuta zeuden, lehenengo «clearings» izeneko luberrietan kokatuta zegoen eta bigarrena Belleville herri txikian.

Susanna Moodiek idazketaren bidez bere sufrimenduak lasaitzen zituena eta azkenean bere aberri berriarenganako zuen gorrotoa maitasun bihurtu zen. Hauxe Susanna Moodie irakurtzen dugun bitartean aurkitzen dugun kontraesan ugarietako bat besterik ez da. Hona hemen *Bizitza luberrian* liburutik ateratako adibidea non autoreak ardura bat ekoizpen literario nola bihurtu zuen erakusten den. John bere se-

³ «A Canada mania prevaded England». Haren editoreak Richard Bentley gutun batean liburuaren argitalpena baino lehenago idatzi zion: «*azken bolada honetan herrialde horri buruz hainbeste idatzi da ze, zalantzarria da horrelako liburu bat noraino arrakastatsua izango den hemen*» («*so much has lately been written on that country, as to make it doubtful how far such a book would succeed here*»). Bentley Papers, manuscript Room, British Library, hemen: *Letters of a Lifetime*, 104 or.

mea hil eta gero hitz hauekin erreferentzia egiten zion: «*ume eder, irriñotsu, arrosa koloreko, elutxadun hau*». ⁴ Ezbehar gogorra izan arren Johnen heriotzak Susanna Moodieren kontaketa oso islada txiki eta urruna izan zuen. Iruzkin batera mugatu zen. Hortxe nabari daiteke idazle honek asko sufritu arren bere sentimenduak gordinkeriarik gabe adierazten saiatzen dela, batzutan azalean geratzen den inpresioa emanez. Eguneroko beste gertaera batzuei buruz, ordea, luze aritu zen; badiirudi Susanna Moodieren beste kontraesan baten aurrean gaudela.

Susanna Moodiek Kanadako inmigranteak eta haien bizi-baldintzak deskribatu zituen. Bere asmoa izan zen, irakurle ingelesak dibertitzea eta hauei argibideak ematea. Hurrengo aipuan Moodiek inmigrante dialekto bat imitatzen du. Dialekto hau autoreak berak erabiltzen zuen ingeles estandararekin konparatuz nahiko ezberdina da eta erabilzailearen behe mailako talde sozialaren jatorria adierazten du: «... and I says to father, 'Them stranger are cum; I'll go and look arter them.' 'Yes' says he, 'do - and take the decanter along. May be they'll want one to put their whiskey in.' 'I'm goin' to', says I; so I cum across with it, an' here it is.» ⁵

Baina aipatzen zituen gertakizun guztiak ez ziren tragedia pertsonalak. *Bizimodu latza oihanean* liburua eskaintzen duen beste eszena batean Kanadan indarrean zegoen arrazismoaren deskribapena egin zuen. Estatu Batuetatik zetorren inmigrante beltz bat emakume zuri batekin ezkondu zen. Ezkontza hau, pertsona batzuen ustez, arau sozialen kontra zihoan. Ondorioz jauntxo talde batek xaribari izeneko erritualari ekin zion. Ezkontza-gauean jauntxo mozortu batzuek senar-emazteen etxera joan ziren dirua eskatzera eta ezezkoa entzuterakoan senarra etxetik atera eta jipoitu zuten. Kasu honetan jipoiak senarraren heriotza eragin zuen. ⁶

Susanna Moodieren xaribariaren deskribapena urruna eta hotza da, oso propioa dama biktoriar batentzat. Argi geratu da autoreak batez ere berarentzat idazten zuela, horrelako gaiak aipatzean beti kritika so-

⁴ MOODIE, Susanna: *Life in the Clearings*, London 1853, 27-28 or: «*this lovely, laughing, rosy, dimpled child*».

⁵ Susanna MOODIE: *Roughing it in the Bush*.

⁶ «Charivari» hitz frantsesaren baliokideak italieraz «scampanate», alemanez «Katzmusik» eta ingelesez «Rough Music» dira. Borroka sozialen forma erritualizatuak izan ziren arau sozialen kontra joandako gizabanako bat zigortzeko. Ikus THOMPSON, Edward P.: «"Rough Music": Le charivari anglais», *Annales*, 27 (1972), 285-312 or. Kanadako burges batzuek Ingalaterra XVIII. mendeko talde sozial behartsuenen baliabide beretsuak erabili zituzten; egite honek inmigrazio-prozesuan agertzen den deslokalizazioa azpimarratzen du.

ziala sartzten den arren. Xaribariaren deskribapena hurrengo hitzekin amaitzen da: «*Jainkoa! Horrelako gauzak kristauen herrialde batean baimenduta al daude?*»⁷

Susanna Moodiek literatura oso helburu praktikoekin erabili zuen. Literaturaren bidez bere barruko beldurrak eta kezak ahoskatzen zituen. Irakurleek XIX. mendeko erromantzeetan agertzen diren heroizatzen har zezaten ere nahi zuen.⁸

Literatura dela medio Susanna Moodiek bere zauriak sendatu zituen. Horrela dolua maitasun bihurtzea lortu zuen.

Margaret Atwoodek idatzitako Susanna Moodieren idazkiak 27 poemez osatuta daude. Ataletan barik hiru «journals»etan edo bidaia-egunerokotan banandutako bilduma da. Lehenengo bidaia-egunerokoa «Journal I» izenekoa da eta honek 1832 eta 1840 bitartean gertatutakoa aipatzen du, hau da, Susanna eta Dunbarrek bere luberriko etxaldean bizi izan zituzten urteak, Kanadara heldu zirenetik Bellevillera iritsi arte. Hasierako 9 poesiek han jasan behar zituzten baldintza txarrak aipatzen dituzte, lurraren kalitate eskasa, auzokideen inbidia eta beste hainbat oztopo.

«Journal II» izeneko bigarren bidaia-egunerokoak 1841etik 1871ra bitarteko beste 9 poema batzen ditu. Ametsak, familiako tragediak eta Bellevilleko gizartea aipatutako gaien artean daude. Azkenez «Journal III» 1871an hasi eta ia ehun urte geroago amaitzen da, 1969an hain zuzen. 19. poematik 27.era Margaret Atwoodek Susanna Moodieren Torontorako lekualdaketa, heriotza, hil ondorengo hausnarketak eta Susannaren birbizkundea azaldu ditu. Margaret Atwood Susanna Moodiearen bizitza luzatuz gaur eguneko arazoak izendatzeko eta XIX eta XX. mendeko egoerak konparatzeko gai da.

Margaret Atwoodek bere 15. poesian Susanna Moodieren *Roughing it in the Bush* liburuaren «Charivari» izeneko atalari egiten dio erreferentzia. Gai bera dela iruditu arren ez gaude plagio baten aurrean, ulermen eta interpretazioan baizik. Han bertan Ameriketako dama bat aipatzen du nork seguraski Susanna Moodieri buruz daukan irudia isladatzen duen. Margaret Atwooden ondorengo hitzetan kritika soziala eta gaitzespena nabarmenak dira baina Susanna Moodieren deskribapenetan bigarren mailan geratzen dira: «*Dama amerikarrak, bere iritziz ekintza lotsagarria zela esanez, bere tea amaitu zuen.*»⁹

⁷ Susanna MOODIE: *Roughing it in the Bush*.

⁸ New Yorken 1852ko ekainean argitaratu zen *Roughing it in the Bush*-en Estatu Batuetako edizioaren sarreran agertzen da: «*Moodie andrea benetako heroisa da, eta bere estiloa arrunta eta erromantze jatorrizkoari dagokiona da.*»

⁹ ATWOOD, Margaret: *The Journals of Susanna Moodie*, 37 or.

Artikulu honen azken orrialdeetan euskarara itzulitako hiru poemek ondorengo tituluak dituzte «Quebec-en lehorreratzean», «Su biak» eta «Ispiluari begira». Guztiek inmigratio-prozesuko momentu garrantzitsuak gogoratzen dituzte. Lehenengo poesiak dama biktoriarra eta beste inmigranteen artean dagoen ezberdintasuna azpimarratzen du. Bigarrenak egoera kaotiko batean mundu zibilizatuaren arauen bilaketa lantzen du; ziurtasunik ez dagoela onartu eta gero bere bizitza guztiz aldatzen da. Hirugarren poesiak luberriko etxaldean zazpi urteko esperientzia azaltzen du, nekea ez baita bakarrik fisikoa izan.

Susanna Moodiek eman zuen aldaketa lehenengo poesiatik hirugarrenera, hau da, Quebec-en lehorreratzetik ispilu-aurrean zegoen momentura ezin da handiagoa izan. Argi ikusten da bere inguruko mundu basatiak zazpi urteotan ez ziola bakarrik Susannaren gorputzari eraso egin, baita buruari ere. Dama biktoriarra izateari utzi eta orain Kanadaren zati bat da; ez dakiguna zera da, adaptazio-prozesua amaitu den ala ez.

Margaret Atwood ez da Susanna Moodiek egin zituen oharpen eta deskribapen hutsetara mugatzen. Atwood andereak Susanna Moodieren jarrera eta indiferentzia kritikatzeko ditu eta kritika hau ez da azalekoa. Psikearen arlo irrazionala da Margaret Atwoodi interesatzen zaiona. Haren ustez, gizarteak arau eta lege ugari asmatzen ditu, konbentzio horien bitartez gizabanakoak bere psikearen arlo irrazional hori errepresio dezan. Bere iritziz, idazlearen lana horrelako arau psikologiko, linguistiko eta mitologikoen deskribapen eta analisisian datza, arau hauek erabiltzen baititugu geure burua gizakide legez definitzeko.¹⁰

Inmigranteek herrialde eta gizarte berrian sufritzen dituzten alienazioak eta baloreen galerak Kanadak sufritzen duen neurosia eragin zuten. Margaret Atwood eta psikologo baten artean dagoen diferentzia hauxe da: idazleak bere kasuak asmatzen dituela.

The Journals of Susanna Moodie izeneko poesia-bilduman dama baten Ingalterra biktoriarreko gizarte-eredu zaharrek Kanadako mundu basatiaren errealtatearekin topo egin zuten. Kasu honen errealtasunean ikus dezakegu Susanna Moodie izeneko dama bat benetan egon zela, Ipar Kanadako luberrietan finkatzen saiatu zena. Dama honek bidaia-kontaktak idatzi zituen «arm chair travellers»-entzat, hau da, pioneroen esperientziaz bere etxeko sofatik gozatzen zutenentzat. Susanna Moodiek Kanadan eta bere irakurleek Londresen bizi zituzten egoerak seguraski dama biktoriar honen gizarte-arauak eta pioneroen bizi-baldintzak bezain ezberdinak ziren.

¹⁰ SULLIVAN, Rosemary: «Atwood, Margaret», 33 or. in TOYE, William I.: *The Oxford companion of Canadian literature*, Toronto, 1983, 30-33 or.

Hemen bertan hasten da Margaret Atwooden lan psikologikoa: le-
rro artean irakurri, ulertu eta asmatu behar du. Margaret Atwoodek Su-
sanna Moodie bere pentsamenduan atxilotuta zegoela uste du: Inglate-
rrako gizartearen nostalgian bizi zen eta nostalgia hau nekazari
inmigrante zibilizatugabeen mundura proiektatu zuen. Susanna Moo-
diek bere Inglaterako ilusioen eta Kanadako esperientzien artean ze-
goen paradoxa sufritu zuen.¹¹

Dama hau ez zen bere inguruan egokitu, bizi zen lekutik at gera-
tzen zen eta badirudi ez zela bertara moldatzeko gai. Errealitateatik
urruntzeak beldur eta estutasun-atakeak sortzen zizkion, eta krisialdi
hauek, era berean, lege eta arau sozialen beharra agerian utzi zuten
eta honela arauen proiektioan lagundu zioten.

Margaret Atwoodek Susanna Moodie Kanadako pioneroen arketipo
legez deskribatzen duen heinean Kanadako gizarte osoa psikoanali-
si-prozesu batean sartzen du. Prozesu honen emaitza *The Journals of Su-
sanna Moodie* liburuaren hitzatzean adierazten digu: Kanadako gaixota-
sun mental nazionala eskizofrenia paranoikoa da. Esandakoa frogatzeko
berriro Susanna Moodie adibidetzat hartzen du. Idazle ingelesak alde
batetik Kanadako naturaren edertasuna ohoratu zuen eta, beste alde
batetik, natura berbera idazlearen bitzta arriskuan jartzeagatik eta izaki
legez ia suntsitzeagatik salatu zuen; Susanna Moodieri inguruan bizi zi-
ren pertsonak ez zitzaizkion bat ere gustatzen baina haiengana jotzen
zuen natura basatitik babesa bilatzen zuen bakoitzean; aurrerakuntza
gustatzen zitzaion baina honekin lotuta doan naturaren suntsiketa ez.

The Journals of Susanna Moodie poesiek Kanadako literaturan du-
ten ospe nabarmena izateko arrazoi ugari daude: Lehenengo eta behin,
herri berri horren ibilbide historikoa aurkezten dute eta honen bidez
Kanadako nortasun nazionala eraikitzen laguntzen dute. Arrazoi hau,
gaur egun, poesia-bilduma Kanadatik kanpo irakurtzeko agian ez litza-
teke nahikoa izango. *The Journals of Susanna Moodie* lanak bilakaera
historikoaz gain Kanadako gizarteak egun sufritzen dituen arazoak uki-
tzen ditu.

Susanna Moodiek lanbide moduan, dirua irabazteko idatzi zuen: ar-
gitalpenen bitartez lortu zuen. Baina horrez gain bere dolua idazketa-
ren bidez gutxitzeko ere idatzi zuen. Arrazoi biek Susanna Moodie idaz-
le soziokritikoa izatea ekidin zioten nahiz eta aipatutako arazoei
buruzko kontzientzia izan. Kontaketan lema aurrerakoirik ez dago bai-
na lerro artean Kanadako errealitate soziala agertzen da. Horregatik
beharrezkoa zen Susanna Moodieri beste ahots bat ematea.

¹¹ HUTCHEON, Linda: *The Canadian Postmodern. A Study of Contemporary English-Canadian Fiction*, Toronto, 1988, 143 or.

Susanna Moodieren lanak irakurtzean irakurlea erraz geratzen da lehen mailan agertzen diren deskribapenetan. Hortaz, Susanna Moodiek lerro-artean egiten zuen kritika argi ikusteko, aurretik Margaret Atwooden poesiak irakurtzea lagungarria izan daiteke.

Gaur egun Kanadako gizarteak sufritzen dituen arazo sozialak inmigratio-prozesuarekin lotuta daude eta duela 150 urte Susanna Moodiek aipatu zituen. Horretan datza *The Journals of Susanna Moodie*-ren gaurkotasuna. Poesia-bilduma honetan aipatzen diren idea eta kritika batzuk Susanna Moodiegandik datoz eta beste batzuk Margaret Atwoodek berak asmatu zituen. Beraz, Margaret Atwooden lana ez da bakarrik Susanna Moodie hizkuntza literarioaz hornitzea izan. Nire ustez zuzenagoa litzateke esatea Margaret Atwoodek Susanna Moodieren idazkiak arnasa hartzeko asmoz erabili zituela bere poesia eta bere Kanadako gizartearen kritika soziala idazteko.

Margaret Atwoodek Kanadako gizarteari egin zion kritika sozialean agertzen diren gaien arten hurrengoak daude: arrazismoa, emakumearen egoera Kanadako gizartean eta inguru naturalaren babesa. Susanna Moodieren kontaketaen loturei esker *The Journals of Susanna Moodie*-ko poesietan agertzen diren kritika eta arazo gehienak inmigratio-prozesua eta Kanadako nazio-eraketarekin lotuta daude.

Feminismoa, esaterako, Susanna Moodieren artikuluetan ez da beziki aipatzen; Estatu Batuetako Literaturan berrogei urte bat geroago agertzen baita lehen aldiz.¹²

Hala eta guztiz ere, Susanna Moodiek bizi izan zituen esperientziak eta idatzi zituen kontaketa benetan egokiak dira ikuspegi feministatik aztertzeko. Behin eta berriro, Margaret Atwoodek ematen dio ahotsa Susanna Moodieri, azken hau deskribapen hutsean gelditzen da eta.

Susanna Moodie Ingalaterrako XVIII. mendeko paternalkeriaren produktua da. «Quebec-en lehorreratzean» izeneko lehen poesian, adibidez, dama ingelesa kexatzen da ur jarioan ezin duelako bere islada ikusi. «Su biak» izenekoan ziurtasuna bilatzen du etxearen formari, geometriari eta giza arkitekturari erreparatuz. Baina ez dago ziurtasunik eta bere inguruan dagoen errealitate bakarra kaos zuria da. Aipatu-tako adibide hauek frogatzen dute zein erraz irakur daitezkeen *Susanna Moodieren Idazkiak* ikuspegi feministatik.¹³

¹² Charlotte PERKINS GILMAN (1860-1930) Estatu Batuetako feminista-mugimenduaren idazle garrantzitsua izan zen; 1892an «The Yellow Wallpaper» idatzi zuen. Kate CHOPIN (1850-1904) *The Awakening* izeneko lan ezaguna 1899an argitaratu zuen. XIX. mendean Estatu Batuetako Literaturan ez ziren idazle feminista lehenak ez bakarrik. Hala eta guztiz ere, 1892 eta 1899, bi argitalpenen urteak, feminismo amerikarraren momentu garrantzitsutzat aipatzen dira.

¹³ DAVEY, Frank: *Margaret Atwood: a Feminist Poetics*, Vancouver, 1984, 23-24 or.

Gauza bera natura eta inguruarekin gertatzen da. Naturak nekazarien lana baldintzatzen zuen eta, bereziki, basoa eta han bizi ziren animalia basatiak nekazaritzarentzak oztopo eta arriskua baino ez ziren.

Baliabide naturalak gure bizitza aurrera eramateko beharrezkoak direla eta horregatik babestu behar ditugula pentsatzea ideia modernoa da; ez da Susanna Moodieren artikuluetan agertzen; Margaret Atwooden poesietan, ordea, bai. Basoak Kanadako identitate nazionalen parte hartzen du eta hau da Atwood idazlearen poesietan agertzeko arrazoia. Txanpon baten bi aurpegiak balira bezala agertzen dira naturaren alde onak eta txarrak: arriskua alde batean eta baliabide bitala bestean.

Margaret Atwooden poesietan, bai paisaiak bai hizkuntza gizakien arteko harreman orokorren sinboloak dira eta bereziki gizon-emakumeen artekoenak. Natura eta feminismoaren deskribapenak Margaret Atwooden poesietan agertzen badira ez da bat ere kontraesankorra, adaptazio-prozesuaren zati baizik.¹⁴

Margaret Atwoodek bere garaiko gizarte kanadiarrarekiko kritika trikimailu baten bidez lotu zuen Susanna Moodierekin: idazle pioneroen bizitza literarioa 84 urte luzatu zuen 1969raino. Holan lortu zuen Susanna Moodiek gaur eguneko arazoei aurka egitea.

Susanna Moodieren bizitza luzearen azken urteetako egoera fisiko higatua agertzen da beraren biografian; dena den, ez da aipatzen eroa izan zenik. Biografiari esker badakigu Susanna Moodiek bere azken urteak Toronton bizi izan zituela, lehenengo bere alaba Catherinen etxean eta gero Robert semearenean. Margaret Atwoodek bere poesietan Susanna Moodieren bizitzaren zati hau aldatu zuen. Hogeitabigarren poesian Susanna Moodie bakarrik eta eroetxean amaitu zela diosku. Margaret Atwoodek bere poesietan Susanna Moodieren zoramena iradokitzen du, inmigrazio-prozesuaren ondorio psikologikoa balitz bezala. Horrelako esperientzia psikologikoak hain zuzen ere, gerora herrialdearen ikuspuntuan hartzen dute parte, alegia, identitate nazionalen.

Margaret Atwoodek Susanna Moodieren zahartzaroko argazki batean erakusten duen begirada hutsa azpimarratzen du, bere biografian buru-gaixotasunei erreferentziarik egon ez arren. Hogeigarren poema «Daguerrotype taken in old age» izenekoa da, «Zahartzaroan egindako Dagerrotypea». Ulegarria liteke Susanna Moodie bere zahartzaroan benetan erotuta bukatzea. Hala ere, hau beste froga bat dugu ikusteko Margaret Atwooden lana ez dela plagio hutsa, inspirazioan oinarritzen dena baizik.

Hain hotz eta hain urrunekoak diren kontaketa hauek irakurtzerakoan zera galde diezaiokegu geure buruari: dama biktoriar honek be-

¹⁴ COOLEY, Dennis: «Nearer by Far: The Upset 'I' in Margaret Atwood's Poetry», 68-69 or. in: NICHOLSON, Colin (ed.): *Margaret Atwood: Writing and Subjectivity. New Critical Essays*, Wiltshire, 1994, 68-93 or.

netako sentimenduak al ditu ala begiratzera soilik mugatzen al da? Begi hauen atzean emakume bat al dago? Margaret Atwoodek egin zuena zera da: Susanna Moodiek bizi izan zuena berriro asmatu eta sentimenduarekin berridatzi. Idazle kanadiarrak Susanna Moodieren kontaketak poema bihurtu zituen, sentimendua azpimarratzeko intentzio horrekin bat zetorrelako.

Lehenengo poemaren aurretik epigrafea idatzi zuen eta bertan Margaret Atwoodek Susanna Moodieren kontraesana azaldu zuen: Nola kontenplatu eta deskribatu daiteke hain ongi, eta hain sentimendu gutxi erakutsi ordea? Hona hemen epigrafeak adierazten duena:

Nire argazkia hartu
eta artaziaz
nire aurpegia moztu dut.
Orain zuzenagoa da:
nire begiak egon diren lekuan
dena
agertzen da.

Amaiera

Susanna Moodieren ezaugarri batzuk errezago ikusten dira Margaret Atwooden *Idazkiak* irakurri ondoren. Susanna Moodie inoiz ez zen sustraituta egon, natura eta gizartetik ihes egiten baitzuen. Ez zuen bere aberri berria onartu eta bere adaptazio-faltan dautza Susanna Moodieren barkadadea eta eskizofrenia. Begi zorrotzak zituen Susanna Moodiek eta ikusi zuena bere liburuetan irudipen gogor bihurtu zuen; idazteko erraztasunik, ordea, ez zeukan. Horregatik esan daiteke Margaret Atwoodek Susanna Moodieren esperientzia inkontzienteak zehazten dituela.

Margaret Atwooden *Susanna Moodieren Idazkiak* liburuan bi puntu nabarmenak dira: autorearen hizkuntz gaitasuna eta bere interes berezia alderdi psikologikoetan. Susanna Moodieren bidaia-kontaktak eta Margaret Atwooden poesiak bereizten dituena zera da: bigarren lanean barkadadeak eta bere lekutik at egoteak gaixotasun mentala sortzen dute.

Hurrengo lerroetan datozen hiru poemak «Journals I»-etik hartuta daude. Zazpi urteko epean gertatzen dira eta epe laburra bada ere Susanna Moodiek metamorfosia sufritu zuen denboraldi horretan. Beste bi «Journal» daude eta hor Susanna Moodiek hiriko bizitza oihanekoa baino gogorragoa izan daitekeela onartu behar izan zuen. Espero dut artikulu honek Margaret Atwooden *The Journals of Susanna Moodie* irakurtzeko gogoia piztuko dizuela.

DISEMBARKING AT QUEBEC

Is it my clothes, my way of walking,
the things I carry in my hand
—a book, a bag with knitting—
the incongruous pink of my shawl

this space cannot hear

or is it my own lack
of conviction which makes
these vistas of desolation,
long hills, the swamps, the barren sand, the glare
of sun on the bone-white
driftlogs, omens of winter,
the moon alien in day-
time a thin refusal

The others leap, shout

Freedom!

The moving water will not show me
my reflection.

The rocks ignore.

I am a word
in a foreign language.

QUEBEC-EN LEHORRERATZEN

Nire arropak al dira, nire ibilkera,
eskuan daramatzadan gauzak
—liburu bat, poltsa bat puntu-lanekin—
nire lepo-oihalaren kolore arrosa desegokia

leku honek ez du entzuten

ala nire gogorik-eza
ote da bihurtzen dituen
etsipen ikuspegi hauek,
aldapa luzeak, aintzirak, harea idorra,
eguzkiaren ditzira urak daraman enborretako
hezur lako zurian, neguaren seinaleak,
ilargia egunez arrotz-
ukapen mehea

Besteek jauzi egiten dute, oihu

Askatasuna!

Mugitzen den urak ez du
neure islada erakutsiko.

Arkaitzek ez dute kasurik egiten.

Berba bat naiz
hizkuntza arrotz batean.

THE TWO FIRES

One, the summer fire
 outside: the trees melting, returning
 to their first red elements
 on all sides, cutting me off
 from escape or the saving
 lake

I sat in the house, raised up
 between that shapeless raging
 and my sleeping children
 a charm: concentrate on
 form, geometry, the human
 architecture of the house, square
 closed doors, proved roofbeams,
 the logic of windows

(the children could not be wakened:
 in their calm dreaming
 the trees were straight and still
 had branches and were green)

The other, the winter
 fire inside: the protective roof
 shrivelling overhead, the rafters
 incandescent, all those corners
 and straight lines flaming, the carefully-
 made structure
 prisoning us in a cage of blazing
 bars

the children
 were awake and crying;

I wrapped them, carried them
 outside into the snow.
 Then I tried to rescue
 what was left of their scorched dream
 about the house: blankets,
 warm clothes, the singed furniture
 of safety cast away with them
 in a white chaos

The two fires in-
 formed me,

(each refuge fails
 us; each danger
 becomes a haven)

left charred marks
 now around which I
 try to grow

SU BIAK

Bata, udako sua
 kanpoan: zuhaitzak urtuz, beren lehen
 elementu gorrietara itzuliz
 alde guztietan, ni ihesetik moztuz
 edo aintzira
 salbatzaitetik

etxean nengoen jesarrita, zutundu nintzen
 amorru itxuragabearen eta
 lo zeuden nire seme-alabaen artean xarmangarria:
 arreta jarri iezaiozu
 formari, geometriari, etxearen
 arkitektura gizatiarrari, ate
 karratu itxiei, gapirio sendoei,
 leihoen logikari

(seme-alabak ezin ziren iratzarri:
 beraien amets gozoetan
 artez zeuden zuhaitzak eta oraindik
 adarrak zeuzkaten eta berde zeuden)

Bestea, neguko sua
 barruan: teilatu babesleak
 gure gainean zimurtuz, tauletak
 gori-goriak, ertz eta lerro
 zuzen guztiak sutan, axolaz
 egindako egiturak
 gu preso altxatuz barra-kaiola
 batean

umeak
 itzarrita zeuden eta negarrez;
 bildu nituen, kanpora atera
 nituen elurrera.
 Gero saiatu nintzen salbatzen
 etxeari buruz zeukaten amets errearen
 aztarnak: burusiak
 jantzi beroak, segurtasunezko
 altzari gardostuak beraiekin batera
 kaos zurira botatakoak

Su biek
 eman zidaten berri,
 (edozein babeslekuk egiten digu
 huts; edozein arrisku bilakatzen
 da portu)

erredurak utzi zituzten
 orain saiatu egiten naiz
 beraien artean hazten

LOOKING IN A MIRROR

It was as if I woke
after a sleep of seven years

to find stiff lace, religious
black rotted
off by earth and the strong waters

and instead my skin thickened
with bark and the white hairs of roots

My heirloom face I brought
with me a crushed eggshell
among other debris:
the china plate shattered
on the forest road, the shawl
from India decayed, pieces of letters

and the sun here had stained
me its barbarous colour

Hands grown stiff, the fingers
brittle as twigs
eyes bewildered after
seven years, and almost
blind / buds, which can see
only the wind

the mouth cracking
open like a rock in the fire
trying to say

What is this

(you find only
the shape you already are
but what
if you have forgotten that
or discover you
have never known)

ISPILUARI BEGIRA

Zazpi urteko lotalditik
itzarri banintz bezala izan zen

zinta gogorra, beltz
erlijioso usteldua aurkitzeko
lurrak eta ur biziek

eta nire azala, aldiz, loditu zen
zuhaitzen azala eta sustraietako ile zuriez

neure oroitzapen-aurpegia neurekin
hartu nuen arrautza bat apurtuta
beste zabor batzuen artean:
txinatar portzelanezko platera apurtu zen
basoko errepidean, Indiako
xala desegin zen, gutun-puskak

eta eguzki honek bere kolore barbaroaz
kutsatu ninduen

Eskuak zurrin hazita, hatzak
abar txikiak bezain hauskorrak
begiak zorutzen dira
zazpi urteren ondoren, eta ia
ernamuinitsuak, haizea bakarrik
ikus dezaketena

ahoa zarataz
irekitzen da arroka baten modura surtan
zera esan nahiz

Zer da hau

(jadanik duzun itxura
aurkitzen duzu bakarrik
baina zer gertatzen da
ahantzten bazaizu
edo inoiz ez duzula jakin
aurkitzen baldin baduzu)

Bibliografía

- ATWOOD, Margaret: *The Journals of Susanna Moodie*, Toronto, 1970.
- BALLSTADT, Carl, Hopkins, Elizabeth eta Peterman, Michael: *Susanna Moodie. Letters of a Lifetime*, Toronto, 1985.
- DAVEY, Frank: *Margaret Atwood: a Feminist Poetics*, Vancouver, 1984.
- HOWELLS, Coral Ann: *Margaret Atwood*, Hampshire, 1996.
- HUTCHEON, Linda: *The Canadian Postmodern. A Study of Contemporary English-Canadian Fiction*, Toronto, 1988.
- MOODIE, Susanna: *Life in the Clearings*, London, 1853.
- MOODIE, Susanna: *Roughing it in the Bush*, London, 1852. Berrargitalpena: *Literature House*, Upper Saddle River, New Jersey, 1970.
- MONET, Xavier: «Margaret Atwood. La infancia es a veces un sueño, pero también puede ser una pesadilla», in *Babelia. El País*, 525 (2001-12-15), 2-3 or.
- NICHOLSON, Colin (ed.): *Margaret Atwood: Writing and Subjectivity. New Critical Essays*, Wiltshire, 1994.
- RUSHDIE, Salman: *Imaginary Homelands. Essays and Criticism 1981-1991*, London, 1992.
- SULLIVAN, Rosemary: «Atwood, Margaret», in William I. Toye: *The Oxford companion to Canadian literature*, Ontario, 1983, 30-33 or.
- THOMPSON, Edward P.: «“Rough Music”: Le charivari anglais», *Annales*, 27 (1972), 285-312 or.

MENDATAKO LEXIKOAZ

Aitziber Urkiza

SARREREA

Helburua

Artikulo honetan Euskal Filologiako laugarren mailan egin neban tesina batzen da. Ez da tesina bere osotasunean agertzen, zati batzuk kendu egin dodaz artikulu honetan beharrezkoak ez diralako. Ganera gauza asko aldatu eta zuzendu be egin dodaz.

Tesina egiten hasi nintzanean, lehenengo asmoa Mendatako euske-rea aztertzea bazan be, Juan Manuel Etxebarriak, lan honen zuzendariak, hori egitea gehiegizkoa zala esan eustan, eta eremua murriztea proposatu eustan: lexikoa aztertuz bakarrik. Baina lexikoa batzen hasi eta lan bikoitza egin zitekeala ohartzea bat izan zan: alde batetik, lan dialektologikoa, lexikoa aztertu ikuspegi linguistikotik; eta bestetik, lan etnografikoa, galtzen ari diran euskal ohituren barri emon eta ahal diran neurrian berreskuratu.

Behar hau irakurten dauanak ezinbestekoa dau Mendatako lexikoa- ren aberastasunean erreparatzea, baita galtzen ari diran euskal ohitura ederrak zeintzuk diran ikustea be. Izan be, azken urteotan baserri edo herri txikiei lotuta dagozan usadio asko galtzen doaz, batez be gazteen artean.

«Zergatik aukeratu Mendata?» Batek baino gehiagok egingo de- tso galdera hori bere buruari. Erantzuna laburra bezain argia da, orain urte bi arte Eibarren bizi izan naizen arren, beti euki dot lotura haundia Mendatagaz, asteburu guztietan joaten nintzalako eta bestetik Mendatako hizkerek badaukalako aparteko zeozer, oso bitxia da eta horregatik merezi dau aztertzea, bitxia da, batez be, hain leku txikian erregistro bat baino gehiago erabilten diralako.

Hain da berezia bertako berbakerea ni ez nazela persona bakarra bertako euskerea aztertzen ibili dana. Idoia Malleak bere tesiaren zati

handi baten Mendatako hizkerea batzen dau, deklinabidea, aditza eta lexiakoa bera be bai beste gauza askoren artean. Halanda be, nik egin dodan hiztegitxo honetan agertzen diran berba asko berak be batuta daukazan arren, nik beste ikuspegi batetik egin dodaz, eguneroko bizi-tzagaz lotuta dagozan arlo eta galtzen ari diran ohiturei garrantzi berezi bat emonaz.

Metodologia

Behar hau egiteko bide bat baino gehiago jarraitu leitekez, izan be lexikoa ikuspegi askotik batu daitekealako. Baina hasieran esandakoari jarraituz, helburu nagusia bat izanda be, Mendatako lexikoa batzea, hain zuzen be, badago ahaztu ezin daitekean beste puntu bat: galtzen dagozan ohitura zaharrak berreskuratzea. Beraz, bi puntu horreek kontuan hartuta bideratu dot lana.

Oro har lexikoari begira lan bat egiten danean, hiztegi erara antolatzen da, baina hiztegiak egiteko modu asko dagoz eta egokiena aukeratu behar izaten da helburuaren arabera.

Ikerketa lan hau be hiztegi modura antolatuta dago, baina ez modu arruntenean, gaika edo arloka baizik. Ohiturak jaso nahi izan diran ezkerro, ohitura ezbardin horreen arabera batu dot lexikoa. Idoia Malleak, aldiz, alfabetikoki ordenatu dau. Bi lanen arteko ezbardintasuna agerian dago, Idoiaren hiztegia tesi osoaren zati txiki bat baino ez da, aditzak edo deklinabideak beteten dauan moduko lekua beteten daualarik; ostera, tesina honen oinarria lexikoa da eta horren inguruan dago eginda ikerketa guztia.

Orokorrean bi beharrak egiteko bidea bardina izan da, galdekizuna prestatu, inkestak egin eta grabatu. Izan be, lan bien helburua herri hizkerea jasotzea da ikuspegi ezbardinetatik bada be.

Galdekizuna prestatzeko Jose Miguel de Barandiaran-ek egin eban *Guía para una encuesta etnográfica* lana hartu dot oinarritzat. Berak proposatzen dauzan galderetatik abiatuta galdekizun propio bat antolatu dot, beti be lortu nahi diran erantzunak kontuan hartuta.

Galdekizuna prestatu arren, beti ezin izan dot jarraitu, batzuei galderak egin ezkerro ez dakitelako zer erantzun, horrelakoetan informanteari gaia jarri eta nahi dauana kontatzen itxi deusat. Bestelako kasuetan honelako galderak be egin dodaz: «*Zelan esate jakon idixen aurretik ibiltxe san umiei?*» Holako galdera baten ostean behar neban berbea ez jasotea oso arraroa zan, normalean holan galdetu ezkerro beti lortzen neban bilatzen nebana. Oso gitxitan gertatu arren, baten baten gaztele-raz galdetu behar izan neban euskaraz bilatu nahi neban berbea.

Metodo hori jarraituta, herriko zaharreneei grabazinoak egin neuziezanean, eurak bizi diran baserri giroan hiru «mundu» edo arlo oso ondo bereizten dabezala argi baino argiago ikusi neban: *Etxea*, *Eleizea* eta *Eskola*. Holan esanda hiru eraikuntza emoten badabe be, bakotxaren inguruan ohitura zahar asko dagoz, batzuk gaur egun bizirik dagozanak baina beste asko galtzear dagozanak.

Hiru «arlo» edo bizimodu ezbardin horreetan oinarrিতuta antolatu dot hiztegia. Hau da, hiztegiak hiru zati ditu eta alderdi bakotxaren inguruan interesgarria eta berezia dan lexikoa batu nahi izan dot, beti be zati bakotxa alfabetikoki ordenatuta. Bati baino gehiagori orokorregia irudituko jako, hiru multzo horreek oso zabalak baitira eta gainera bakotxaren azpian ohitura asko baitagoz. Baina ohitura bakotxagaz azpimultzo bat egitea, oso interesgarria izango balitz be, zatiketa larregi izango litzatekez; hori gitxi balitz, hitz asko azpimultzo baten baino gehiagotan agertuko litzatekez, azkenenean astunegia izanik.

Adibidez, «baserria» multzoa edo zatiaren azpian abereak, soloa, etxearen kokapena, etxeko tresnak edo lanabesak eta abar luze baten inguruan dagoan lexikoa jaso dot, baina azpimultzo horreek ezbardindu barik. Hiztegia arloka egiteaz gain, sarrera bakotxa holan agertzen da:

- Lehenengo forma landua agertzen da, berba askoren ordaina ez dot inon aurkitu eta horregaitik azpimarratuta agertzen da, neuk egindako errekonstruzinoa.
- Gero, herrian jasotako forma dator, kasu batzutan jaso dan forma ez da erabilten dan forma bakarra, holakoetan aldaera danak agertzen dira «/» batez bereiztuta.
- Forma batzutan adiera be agertzen da eta baita be azalpena, baina bakarrik beharrezkoa dan kasuetan, berbea galduta badago edo ohitura bereziren bat adierazten badau.
- Azkenik, herrian bildutako adibide bat jarri da; aztertutako hitza batzen dauan adibidea. Gertatu leike berba batek erabilera bat baino gehiago izatea eta hori adibideen bidez jaso da.

Hona hemen sarrera baten adibide bat:

Atxur: Atxurre. «**Atxurras** ortuen gausa asko eĩñ leikes».

Hemen ikusten da Atxur berbea aurkitu izan dala hiztegiren baten, ez dagoelako azpimarratuta. Ostera, hurrengo ez dot aurkitu eta horregaitik azpimarratuta dago:

Galdaia: Galdaia. `Beheko suaren laratzean ipinten zan lapiko moduko bat. Gehienetan brontzezkoa izaten zan´. «*Galdaian odolostak egoste sien.*»

ZENBAIT ARGIBIDE FONETIKO

Herriko formak jasotzerakoan, entzun dodazan bezala idatzi dodaz, hau dala eta, fonetika aldetik argibide batzuk emotea ezinbestekoa da. Berezitasunak honako honeek dira:

1. Txistukariak:

—Bizkar-hobietako igurzkari ahoskabea [s] eta goi-hobietako igurzkari ahoskabea [ś], ez dira bereizten, beti goi-hobietakoa egiten da, beraz herritik jaso ditudan formetan beti «s» grafia agertzen da inoz be ez «z». Adibidez, *zeruan* hitza Mendatan *seruen* esaten dabe.

—[č], goi-hobietako afrikari ahoskabea ez dabe ahoskatzen, bere lekuan bizkar-hobietako afrikari ahoskabea egiten da, [c]; beraz, «ts» grafia ez da inoz agertuko herrian batutako formetan.

S	X	(Z)
(TS)	TX	TZ

2. Aspiraketa:

Ez da inoz aspiraketarik egiten, horregaitik «h» grafia ez da inoz idatziko.

3. Albokariak:

Sabaiko saiheskari ahostuna, [l̥], idazterako «ll» arautua ez badago be, herriak ahoskatu egiten dau eta horregaitik gorde eta horrela idatzi da.

4. Sudurkaria:

[ŋ] Sabaiko sudurkari ahostuna, hizkuntza arautuan «ñ» bezala idazten ez bada be, herriak holan ahoskatzen dau eta hemen be holan mantenu da herritik batutako formetan.

5. Bustidura:

Sabaiko leherkari ahoskabea [t̥] ahoskatzen da eta «tx» grafiaz adierazi da. Badago beste hots bat oso berezia dana eta «x» grafiaz idatzi dana ozentasuna adierazteko, baina zehatzago idatziz [ʃ] sabai aurreko frikari ozena litzateke. Adibidez, *ogixe* edo *txarrix*.

EUSKARA BIZIAREN TRANSKRIPZINO-METODOLOGIA

Eranskin legez, etno-testu batzuk gehitu dira. Etno-testu horreek transkripzino fonologikoa eginez aurkezten dira, hau da, entzun dan legez.

Informanteak

- Abelina Lamikiz Jaio: Mendatako Elejalde auzoan jaio zan 1921ean. Ezkondu eta orain be bertan bizi da. Ama eta aita be bertakoak ebazan.
- Cipriano Urkiza: Albizen jaio zan 1945an. Egun Eibarren bizi da baina halan da be ez dau galdu Albizko berbakerea. Eibarko euskaratik ezer gitxi jaso dau, izan be, Eibarren gehien bat gaztelera erabilten dau bertako lagun gehienak ez baitira euskaldunak; Albizen, aldiz, beti euskaraz egiten dau.
- Elias Solaluze: Mendatako Lamikiz auzoan jaio zan oin dala 75 urte; ezkondu ostean Mendaturira joan zan bizitzera. Baserrian eta Gernikako lantegi baten egin dau lan eta orain erretiratu dago.
- Fernanda Mandaluniz: Mendaturi auzoko Argintxo baserrian jaio zan 1925ean. Egun, Abadinon bizi da bertako bategaz ezkondu eta gero, baina halan da be Mendatako berbakerea ez dau galdu.
- Gregoria Gandarias: Albizen jaio zan 1923an. Beti bizi izan da bertan, ezkondu be Albiztar bategaz ezkondu zen. Albizko euskera ezin hobeto egiten dau.
- Iziar Enbeita: Muxikako Uspetxa baserrian jaio zan 1921an. Hogeita hiru urte ebazala Mendatako bategaz ezkondu eta Elejalde auzunean bizi da ordutik hona. Berroigeita hamar urte baino gehiago daroaz, beraz, Mendatan; horregatik Muxikako hizkerea baino gehiago Mendatakoa egiten dau.
- Josefa Artetxebarria Zabala: Munitibarren jaio zen 1905an, baina ezkondu eta gero beti bizi izan zan Albizen 1992. urtera arte. Oin dala hamar urte hil bazan be, oso ipuin kontalari ona zan ezkeru, berari egindako grabazino batzuk daude gordeta.
- Margari Cenigaonaindia: Zarra auzuneko Laprastegi baserrian jaio zan oin dala 86 urte. Ezkondu zanetik Mendaturi auzoan bizi da.
- Migel Gorriño: Marmiz auzoan dagoen Zaldibisker baserrian jaio zan orain dela 86 urte. Beti bizi izan da bertan, baserrian, baina baserri-tar izateaz gain herriko postaria eta aguazila be izan zan.
- Pilar Mandaluniz: Mendaturi auzoko Argintxo baserrian jaio zen 1929an. Abadinoko bategaz ezkondu eta Abadinora joan zan bizitzera. Oindino bertan bizi bada be, Mendatako hizkerea oso ondo gorde dau.

Purificación Etxebarria Abaitua: Albizen jaio zan 1925ean, Erdikoetxe baserrian. Gaur egun be bertan bizi da Albiztar bateaz ezkondua. Urte askotan euren etxean taberna bat izan eben, herriko taberna, eta baserriko lanak eta tabernakoak ahal ebazan modura egiten ebazan; gaur egun erretiratuta badago be, baserriko beharrak egiten ditu.

BASERRI INGURUKO LEXIKOA

A

Abarka: Abarka. «*Orreí esatie alperri da ta, abarka sikin sikiñekin sartu da oiñ be eskatza*».

Aharito: Aritxo. `Ardi arra´. «*Aritxuek oiñ gero ta gitxiau daus, baña ari-topekan eitzeko badus batzuk ondiño*».

Ahi: Ai. `Behi-esnez, urun, azukrez eta kanelaz egiten dan masa. Gaur egun postreak eta egiteko erabiltzen da, baina lehen euren jatorduetako bat zan´. «*Aixe inbiot karnabalape badies da!*».

Aien: Aixen. `Patatak eukiten daben zurtoina, adibidez´. «*Patatie gorriñe pasau bidau ta aixena ebai bijako*».

Ailurbe: Allurbe. `Ganaduari berdetan zein lehortuta emoten jakon zuhainá´. «*Allurbie asko gustetan jako gure beixei*».

Aina: Aña. `Emakume batzuk, umea euki ostean, euren etxeokak bertan behera itxi eta herri handietara joaten ziran aberatsen umeei titia emoteko, holan dirua irabazten eben; andra horreek dira Albizen "ainak"´. «*Aña pe egote sien, Bilbora juen ta lasu aundi batzuk jantzitze an ibiltxe sien señora aundixen umiei titixe emoten*».

Aitzur: Atxur. «*Lengunien esanotzen lobiei: artuisu atxurre da jorratuisus mallukixek, ta bakisue se iban, ortora juen ta danak atara*».

Aitzurkula. Atxurkula. `Bi hortzeko aitzurra. Patatak atarateko eta so-roak aitzurtzeko´. «*Atxurkulie gera ta gitxiau ibiltxen da*».

Aitzur Txikia. Atxur Txiki / Jorratxur. `Ortuariak jorratzeko erabilten dana eta baita be landare txikiak sartzeko´. «*Atxurtxikixe artu ta porruiek sartubieus*».

Akastu: Akestu. `Oiloak askotan arrautzak kaskatuta egiten dauz eta arrautza horreek dira akastuta dagozanak´. «*Arrautza galanta egosari akestute*».

Akuilu: Akulu. `Behiak joteko erabilten dan makila berezia burdinezko punta zorrotzagaz´. «*Suk akulue esetu bestosu eingo, bueno igual bai kortan ta ikusitxe*».

Albate: Albate. `Baserrietan, ate nagusiaz gain, egoten dan beste ate bat, alboko parteko atea´. «*Etxekoneko etarteko atie albatie da, baña gurien estau albaterik*».

Anaitzako: Anaxatzako. `Anai ordeak'. «*Juan ta ni anaxatzakue gara, gure ama birritxen eskondusan da, ni lelengo aitxena nas da Juan bigarrenana*».

Apatx: Apatx. «*Apatxak be garbitxu inbiko die tripekixek eitxeko*».

Arandela: Arandela. `Txapak gainean eukiten dabezan uztaiak egurra sartzeko'. «*Arandela danak sabalduisus egurrek ondo sartzeko*».

Arbola: Arbola. Mendata inguruan dagozan zuhaitz motak: Aratxa (Arantza), arkasia (akazia), arte (arte), basokan (basakaran), gastaña (gaztaina), ginxerra (ginarra), goosti (gorosti), lexar (lizar), mimen (mihimen), pago (pago), saatz (sahats), txara (txara), urki (urki), urrutx (hurritz). Zuhaitzaren izena eta fruituarena azentuaren bidez ezbardintzen dira: gastañie = zuhaitza / gastañie = fruitua).

1 Ardi: Ardi. `Oveja'. «*Ardi esnie da onena gatzatue eitxeko*».

2 Ardi: Ardi. `Pulga'. «*Onek katuonek ardixek dekoks, askure ta askure dabil da*».

Ardi lanazko galtza: Ardi lanasko kaltza. (Pl.). «*Lodixek eta epelak dies ardi lanasko kaltzak*».

Are: Are. `Soloak goldatu ostean geratzen diran belarrak kentzeko erabilten zan lanabesa. Egurrez eginda egoten zan eta burdinezko hogei hortz eukazan'. «*Gaur egunien trator txixixek ibiltxeus, baña len ortuen beti paseta san arie*».

Argizari: Argisai. `Farola barruan argia egiteko sartzten zan kandela'. «*Es pentzau, farolák esaban eukitxen bonbillie oingo moduen, es, barruen argisaixe sartze san*».

Armairu: Armarixo/erropero. «*Ekarri armarixuen dauan arkondarie / Gordeisus orrek erropok erropoeruen*».

Arranak jo: Arranak jo. `Alargun bat ezkontzen bazan, ezkondu aurreko gauean bere etxe aurrera joan eta kantatu eta holakoak egiteari deitzen joko "arranak jo"'. «*Alargun bat eskontze sanien destrañak eitxe jakosan: muñekuek ipiñi, arranak jo, kanteu...*».

Arreo: Arrigo. «*Len bai ibiltxe bela andrak bierlekue arriue eitxen, senbat eta ixera geixau bordau obeto, bai toballa pe, da alakuek*».

Artesa: Artesa. `Ogia egiteko ontzi bat'. «*Masie artesan sartze san da gero jagitxe gero laban sartze san*».

Artirin: Arturun. `Artozko uruna'. «*Arturunas inbida talue, bestelan esta es talue es esebe*».

Arto bizar: Arto biser. `Artoak, arta-buruaren gainean izaten dabezan ule antzeko batzuk. Lehen gazteek zigarroak horreekaz egiten ebazan'. «*Orto eskiñan da ibiltxe gañen eskutetan artobiserrak erretako, sigarrue ixengo basan moduen*».

Arto mailasto: Arto mallesto. 'Artoaren zurtoina'. «*Arto mallestue gustora jaten dabe gure auntzek*».

Aska: Aska. `Ganaduari jaten emoteko lekua'. «*Beixei bedarra askara bota bitzet*».

Aska-aurre: Askaurre. `Aska-bentanen aurrean egoten dan gela edo tokia bedarra eukiteko'. «*Askaurrie gastiok sikiñe dala esatosue*».

Aska-bentana: Askabentana. `Ganaduari jaten emoteko lekua kortara sartu barik. Askek aurreko aldean ate edo leiho itxurako batzuk eukiten dabez (aska-bentana), zabaldu eta handik botatzen jake bedarra'. «*Askabentantik emototzete jaten gure beixei*».

Asto: Asto. `Zentzu figuratiboan erabilten da egurrak mozteko tresna adierazteko'. «*Astuen gañien ipiñisus egurrek ostantzien esingeu eser eiñ*».

Asto otzara: Astotzara. `Astoari lepoan ipinten jakozan saskiak, bako-txa alderdi banatan, eta bata besteagaz lotuta dagoz. saski horreek ez dira bedarretan joateko, azokara gauzak eroateko baino, ez dira asto-silakaz nahastau behar'. «*Gure aitxe gaste-gasteik, astue asto-tzarak ipiñitxe plasara jute san, sein Durungora sein Gernika etxeko jeneruek saltzen*».

Asto-silla: Astosilla. (Pl.). `Astoari lepoaren bi aldeetan ipinten jakozan aulki antzerako batzuk belarra edo bestelakoak ortotik edo basotik etxera eroateko'. «*Astosillak ipiñi da guasen bedarretan*».

Asun: Asun. «*Asunek pikau eitxen dabe asko, baña eurek egosiko ura ona ei da odola garbitzeko*».

Atarte: Etarte. `Ataria'. «*Gure etartien esta loraik mantenitzen*».

Auma: Auma. `Antxumea'. «*Errebaño itzela dau gurien, sei auma dauz, batek hiru dekos ta*».

Azpi: Aspi. `Animaliek euren lekuan, garnu eta kakagaz egiten daben zikinkeria. Gero zikinkeria hori sats bihurtzen da denboragaz'. «*Ai-txitxe aspixek ataten dabil beren beitzueri*».

Azpigarri: Aspigarri. `Ganaduari ohe moduan ipinten jakona bere lekuan. Gehienetan bedar zikuagaz edo idagaz egiten da. Gero `ohe' hori zimaur bihurtzen da'. «*Aspigarrixe eitxen dabil konejuei*».

B

Bahe: Baia «*Baias indarrair samarrerixa kendu leikes*».

Basatoste: Ikus Txitxi-burruntzi.

Bazter-aitzur: Bastarratur. `Oso atxur handia, batez be baso beharretarako erabilten da, pinuak sartzeko, zuloak egiteko, e.a.'. «*Senbat eta basatarratxurre aundixae isen, obeto eitxen da sulue*».

Beheko su: Besu «*Ai umie, ze dau obeik besue baño os dauenien!*».

Bekausti: Bekausti. (*Leku izena*). `Albizen eleizea auzoaren erdialdean dago eta auzoa erditu egiten dau: eleizatik Urrutxurantz dagozan etxeak, «Goikoaustixe»; eta Mendatarantz dagozanak, etxe multzo horri «Bekaustixe» deitzen deusie bertako herritarrek. Batzuen eta besteen artean auzo berekoak izan arren, beti egon da pike edo ikustezin txiki-txiki bat, batez be umeen artean. «*Oiñ esta ainbeste igerten, baña len Bekaustiko umikein Goikoaustikuek beti burrukan ibiltxe sien*».

Belar. Bedar. Belar mota onak: Pagotxa, alfafa, elbitz bedar, galikixo, allurbe, txider bedar. || Belar txarrak edo kaltegarriak: Lekeitxo bedar, kardo bedar, ustai bedar, sapa bedar, aski.

Belar berde. Bedar berde. «*Udan ganauei bedar berdie emote jake, neguen esta egoten da*».

Belar Siku. Bedar Siku. «*Udan bedar geixen dauenien denpora ona eitxie komeni da, bedar sikuek eitxeko*».

Belar-zulo. Bedar-sulo. 'Silo'. «*Gurien estau bedar suloik, baña etxeko-nien bai da batzutan egote dan atza esta makala*».

Bentana: Bentana. `Etxeko leihoak oro har'. (Ikus Leiho). «*Iges bentana sarrak kendu ta barrixek ipiñi gendusen*».

Biga: Biaia. `Txahal emea'. «*Biaie obie iseten da jateko orduen, bigu-naue da*».

Bigantxa: Beintxa. `Txahal emea'. «*Gaur goxien jagi nasenien gure beixek beintxa ederra einde euki dau*».

Bildots: Billotx. «*Billotxa oiñtxe dau karuen, gero bajatu eitxen da*».

Bolau: Bolau. 'Teilatu-hegal'. «*Tellatuko úrek bolauen sier jausten dies*».

Buztarri: Busterra. `Idi edo behi bi alkarregaz lotzeko'. «*Ídixei busterrixe ipintxeko bi onbidabe, alkarras lotzen die olan*».

Buztin: Bustiñ. `Hormak egiteko erabilten zan masea'. «*Oiñ sementuas eitxen die ormak, baña len arrixas ta bustiñas eitxe sien*».

D

Dote: Dote. `Nonor ezkontzen zanean etxekoek emoten ebena'. «*Dotie batzutan aundixaue isete san da bestitan eskasaue, gurasuek beti albenik eta geixen emote ben baña*».

E

Erle: Erle. «*Erlieñ pikadie txarra iseten da*».

Ernemin: Ernemiñ. `Soloan zeozer erein ostean, urtetan dagoanean, esaten da ernemiña daukala'. «*Bañak ernemiñe badeke ta erneko dies*».

Erreten: Erreten. `Soloan egiten diran karkabak ura bideratzeko. Egin ezik, euriak ereindako guztia itoko leuke´. «*Ortuen erretena beste dana baño inportantiaue da*».

Erretura: Erretura. `Soloan kentzen diran bedar txarrak erretako bertan egiten dan sua. Ez da izaten su bizia, astiro-astiro erreten dira, batzutan astebete be egoten da isiotuta´. «*Arañegun ixotu san erreturrie oiniño ketan da*».

Erropero: Ik. Armairu.

Eskailera-buru: Eskillaburu. `Eskilara muturra´ «*Artuek ta garixek, eskillaburuko kaxan ondo gorde bidies*».

Eskailera-azpi: Eskillaspi. `Eskilara azpia´ «*Eskillaspixen gausa asko egote dies, gurien gatzoneskie be an dau*».

Eskobara: Eskobara. «*Nun ete dauesan da nun ikustogusen etxabu*ruen eskobarak lepuen dabetesela bedar-sikue batzeko».

Eskusau: Eskusau. `Kanpoan egoten zan komuna´. «*Suok estosue ola*koik esautu, *guk edo kortan edo bestelan kanpora jubisete gendun eskusaure*».

Estaka: Estaka. `Hesiak egiteko erabilten diran egurrak´. «*Estakak, one*na onena, *norberak eixie da*».

Estramina: Estramiña. `Ganaduari egiten jakon aska berezi bat. Askeari aurrea egurrakaz ixten jako eta ganaduak burua bitartetik pasatu behar dau jateko´. «*Egunero eskauseles amen, beixei estramiñie einbitzeu dana bateran estaixen jan*».

Etxe: Etxe/etxe. «*Gaur goxien seuen etxien egonas*».

Etxe-atze: Etxatze/etxatze. `Etxearen atzeko alderdia´. «*Oiñ dala urte* batzuk etxatzeko *ormie jausi eiñ ei san*».

Etxe-aurre: Etxaurre/etxaurre. `Etxearen aurreko alderdia´. «*Gure etzaurrien solue dau*».

Etxe-horma: Etxorma/etxorma. «*Etxorman txorixek abixie eiñ dabe*».

Etxekoneko: Etxekoneko/etzekoneko. `Bizitza biko etxeetan, alboan bizi danari esaten jako holan eta kasu batzutan alboko etxeoari be bai´. «*Etxekonekuek gaur esties etorri*».

Etxe-oste: Etxoste. `Etxearen alboko alderdia´. «*Suon etxostien egu*rrek egote sien».

F

Farola: Farolá/faróla. `Etxean argi-indarrrik ez egoanean argia egiteko erabilten zana´. «*An ibiltxe giñen leku batetik bestera farolá eskuen artute argixe eitzeko, askotan kortan ipintxe san beixek eta jan dai*xen».

Ferra: Perra. «*Perrueruei deitxu bijako beixei perrie ipintzeko errena eitxen dau ta*».

G

Gailur: Gallur. `Teilatuaren erdia (Caballete del tejado)´. «*Oiñ dala 40 urte axe haundi batzu gailurre altzau ben*».

Galbahe. Galbaie. «*Garixe ixo ostien galbaias erein bijako, saixe ta urune apartetako*».

Galdaia: Galdaia. `Beheko suaren laratzean jartzen zan lapiko moduko bat. Gehienetan brontzezkoa izaten zan´. «*Galdaian odolostak egoste sien*».

Galgarau: Galgarau. `Gariaren garaua´. «*Galgaraue ixo ta gero urune ta saixe apartau bidies, galbaias*».

Ganbara: Ganbara / kamara. «*Ganbaran artue ta indabie gordetan dies*».

Gapirio: Kaperixo. `Etxeari eusteko zutabeak´. «*Kaperixuek, oinguek esteke bate balixoik, lengue basien bai ederrak*».

Garagar: Garagar. «*Len ereitxe san, baña uiñ, iñun be esta ikusten garagarrik*».

Garagar-irin: Garagar-urun. «*Etxien txala asteko onena baba apurtue ta garagar-urune da*».

Gari: Gari. «*Artuek eta garixek kaxan ondo gorde*».

Gatzun aska: Gatzoneska. `Lehen ez zan frigorifikorik egoten eta etxean behi edo txarri bat hiltzen ebenean, ondo manteneduteko, gatza emon eta aska handi baten sartzen eben, gainean harri edo pisu handia ipinita´. «*Oiñ estie asko ibiltxen, baia gurien ondiño be pernillek kuretako usetan da gatzoneskie*».

Gazur: Gatzur. `Gaztanbera´. «*Gatzure selan gustau leiken estaitx*».

Gazta ontzi: Gastontzi. `Gaztaia egiteko erabiltzen dan tresna berezia. Gehienetan borobila izaten da eta zulo batzuk ditu gaztaiaren ura aterateko´. «*Amentxe ongo da gatzontzixe nai bosu ikusi*».

Gela: Gela. `Beheko logelak´. (Ikus kuarto). «*Len etxe danatan egoten san gelie*».

Gerriko: Gerriko. «*Len danak ipintxe ben gerrikue, oiñ iñopes*».

Godaina: Koraña / sega. «*Oiñ gero ta segadora geixau ikuste dies, baña len dano korañas ibiltxe gañen*».

Goikoasti: Goikoasti (Ikus bekausti). (Leku izena). «*Goikoastikue sara su da an jente aberatza etxiek eitxen asi da uiñ e?*».

Golde: Golde. `Lurra lantzeko tresna´. «*Goldie idixei lotu ta atzera ta aurrera ibiltxe giñen dana goldatu arte*».

Gurdi: Burdi/Karro. `Gurdia´. «*Iños baño geixautan ibili gara gu burdi-xen*».

H

Haga: Aga. `Lehengo baserrietan ipinten ziren egurrezko gapirio luze eta sendoak´. «*Oiñ agaik egon ongo da, baño ipiñi es*».

Harmaila: Armalla. «*Askaurretik eskatza juteko armailla bi pasau bi-dies*».

Harri: Arri. «*Itxisu ori basuoi or arrixen*».

Hautsontzi: Autzontzi. `Txapan egurra erre ostean egiten dan hautsa batzeko txapek eukiten daben ontzia´. «*Astien baten txapako autzontzixe garbitu inbiseten da, autz larregi estaixen artu*».

Hede: EDE. `Idiak edo behiak behin uztartu ostean, hedeagaz lotzen dira buztarrira´. «*An gebisen ortuen arie pasetan, da alako baten edie apurtu ta an asi san idi bat, gorri, topeka geuri, a bai isen sala billurgarrixen*».

Heredero: Erededo. `Mayorazgo´. «*Seme nauxixena iseten da beti etxeko erededue*».

Hesi: Esi. `Lurrean sokilak edo lur moltzo gogorak dagozanean, moltzo horreek apurtzeko erabilten dan tresna´. «*Lur sokillek jo-jo inbidie esixas apurtu dixesan*».

Heste: Este lodi. `Txarria hil eta gero odolostak egiteko erabilten dan heste mota´. «*Txarrixen tripa barrue garbitxu ta gero ikuskeu este lodi nahikue dauen edo erosi inbiko dien*». Este meie. `Txorizoak egiteko erabiltzen dan heste mota´. «*Estiok eskasak dies benetan be artu orduko apurtu eitxen die, este meiek, benetan be onixek*».

Hil: Il. Urtarril (urtarril), zezeil (zezeil), marti (epail), jorril (jorrail), orril (orril), bagil (bagil), garagarril (garagarril), dagonil (dagonil), irail (irail), urril (urriel), zemendi (zemendi), gabonil (gabonil).

I

Idi: Idi. «*Oiñ leku gitxitxen daus idixek, proban eitxeko baño esties usetan*».

Idisko: Isko. `Txahal arra´. «*Iskue brabue antxe etxien dau*».

Igetai: Igetai. «*Kontus igetaixas punta sorrotza deko ta, esanotzen, baño kasuik eiñ es da nabuek setzen segidu ban atzamarra kendu arte*».

Ilbehera: Ilbera. `Baserritarrek esaten dabe soloan zeozer erein, atera edo sartzeko unerik hoberena dala. Animaliairen bat etxean hiltzen

danean be beti begirutzen edo zaintzen da hil behera izatea'. «Txarrixen ilbieu baña ilberiei itxaitxen gaus».

Ilberri: Ilbarri. `Hil-behera unerik egokiena bada, hil-barria, aldiz, txarrena dala esaten da'. «Ak ilbarrixen ereitxus patatak, eta estaitx se artuko daben soloan».

Ilbete: Ilbete. «Selako gaba egon san atzo, ilbete da ta igetargi biribil-biribille ego san».

Ilgora: Ilgora. «Astion ilgoran gaus da apur beten egon einbikeu frute arbolak podeu barik».

Indaba: Inddaba / inddarra / indixaba. `Hiru aldaera honeek alkarregaz bizi dira Mendatako biztanleen artean; ezbardintasunak batez be auzoen arabera ikusten dira'. «Inddarrak ereinde daus, da trunkil gaus, oiñ eindaixela nai dabena» (Albiz).

Ira: Ida. Erabilera ugari ditu: ganaduari ohea egiteko, txarria hiltzen danean erretako (honetarako ideak siku egon behar dau). «Idie ekarri bida etxera aspigarrixen eitxeko».

Iraztontzi: Irastontzi. «Irastontzixas esnien tela kentze dies».

J

Jorratu: Jorratu. «Patatie, piperra, tomatie, dana jorratu bida, ostan-tzien bape estau balixo».

K

Kabezera: Kabezera. `Animaliei buruan ipinten jaken soka bat lotu ahal izateko'. «Eixosu astuei kabeserie estaixen eskapeu».

Kalendario: Kalendarixo Saragosano. «Oiñ gitxi egote die kalendarixo saragosanuek, baña onak isete dies, egun bakotxien se denpora eiñgo dauen be ipintxen debelako». Kalendarixo tako. «Takuei egunien egunien orrixen kendu bixake ta atzeko partien se ipintxe daben leidu».

Kapar: Kapar. `Zaldiek eta beste animalia batzuk eukiten daben euli antzekoa. Buruan inketan jake eta kentzea oso gatxa da. Hilteko be gatxa da, burua kendu behar jako'. «Senbat min emototzen kaparriek gure kabaiuei, iñopestaki!»

Karobi: Karobi. `Karea egiteko basoan egoten ziren zuloak'. «Soluen bisan karie, karobixetan eitxe san».

Karbonera: Karbonera. `Ezkaratzean, txapa ondoan egurrak gordetako egoten zan lekua edo zuloa'. «Kortara juen da ekarrikoitxuas egurrek karboneran sartzeko gerorako».

- Karburu:** Karburu. `Argia egiteko erabilten zana´. «*Oiñ, e, karburue sedan pestakisue, baia len argik esanien egoten axe ibiltxe gendun*».
- Karmuko:** Karmuko. `Behiak odolean izaten daben gaixotasun kutsakorrá. «*Beixek karmukue euki eskeru, noberape ensegidan artzen dau*».
- Kedar:** Kedar. «*Tximiñixako kedarra kendu biot, ostantzien sue be igual artuko dau ta*».
- Kikera:** Kikera. `Edateko erabilten dan euskarridun ontzi txikitxoá. «*Ki-keran kafetxue artzen dau gure txikixek*».
- Kirikiolatz:** Kirikiolatz. «*Lengunien gure txakurrek kirikiolatza ekarri ban*».
- Kirrusko:** Kirrusko. `Lihozko izarak´. «*Etxien eiñ liñue ta gero aras kirruskuek eitxe sien*».
- Koltxila:** Koltxilla. «*Koltxillan barruen lanie egoten san, da urtien baten garbitzeko soltau da, barrero eitxen sien*».
- Koltxomen:** Koltxomen. `Lehen koltxoiak lanazkoak izaten ziran, eta lanea tela baten barruan sartzen zan; tela horri koltxomena deitzen jako. Egun koltxomenak indabak eta intxaurrak sikatzeko erabilten dirá. «*Urtero, urtero Madalena paño astebete aurretik, koltxomen danak solteta sien barruko lanei astiñaldi bat emoteko*».
- Komoda:** Komoda. `Komoda´. «*Kómada aundixe da, baña exin erropa danak sartu*».
- Konka:** Konka. `Makila bat´. «*Gure aitxitxek, akordeta sarie, konka elegantie euki ban, bexen burdiña satitxue ta gusti, gero goiko formie be elegantie ixen san*».
- Korta:** Korta. «*Kortako ganauek atara bidies*».
- Kuarto:** Kuarto. `Goiko pisuko logelak; bereiztu egiten dira goian dagozan logelak eta behean dagozanak. Normalean beheko logelak siesta egiteko izaten dira edo etxeko zaharrenarentzat, goiko pisura igoteko arazoak dituenarentzat´. «*Oiñ bakarrik goixen eitxen die kuartuek, baia beien gela bat eukitxie be ona da*».
- Kukulu:** Kukulu. `Arto landararen goiko aldea. Askotan altuegia izaten dan ezkeru, kendu egiten jako eta ganaduari emon jateko´. «*Illuntzien beixentzako kukuluginen jun bida solora, nor jungo da?*»
- Kuna:** Kuna. `Landara asko ilaratan sartzen dira, pinuak, tomateak, piperrak, eta abar; eta lurraren gorabeherengaitik askotan aparteko ilara batzuk egin behar izaten dira, besteen parekoak ez diranak eta lerro horreei esaten jake «kunie»´. «*Iru illara itxuas politxo-politxo da gero kunie atara bier isendot piñu eperdi bat egon dalako*».
- Kurumino:** Kurumiño. `Listorra (*Vespa vulgaris*)´. «*Kurumiñue bentanan dabilleni arepai ataten dau saparradie galanta*».
- Kuso:** Kuso. `Txoriak bildurtzeko soloan ipinten diran trapuz eta etxean egindako panpinak´. «*Kúsue elegantie eindosue suok*».

L

- Labadero:** Labadero. `Emakumeak arropak garbitzeko erabilten eben iturria; bertan euren kontutxuak esaten ebezan´. «*Antxe konteta gendusen geure kontuek, labaderuen*».
- Labela:** Labela. `Etxe ondoan edo aurrean egoten dan txabola txiki bat, han labea egoten da, lehen ogia egiteko erabilten zana´. «*Ene! Senbat ogi eiñ eteu or labelan*».
- Laia:** Laixe. `Ortuko lurra lantzeko tresna. Lurrean sartu eta ahalik eta indar gehienagaz lurrari buelta emon behar jako´. «*Normalien lagun bi edo gixau illadan pareu da laixe artute laixetan itxeben, ondo eitxeko lurrien sartu da atara dano bateran einbigendun*».
- Lanparda:** Lanparda. `Baso bat bota ostean bertan geratzen diran adarrak eta zikinak´. «*Ointxe aste da gure bierra arek lanpardak bätzen*».
- Laratz:** Laatz. «*Laatza laburtu edo lusetu eiñ leike segun galdaien edo katxarruen tamañue*».
- Lastategi:** Lastatei. `Korta gainean lastoa eta bedar sikua gordeteko lekua´. «*Iges aurtengo doblie egon san lastateixen, baña oiñdiño betekeu, trunkill*»
- Lastazao:** Lastasao. `Gariagaz, batu ostean, egiten diran multzoak. Garia pilotu egiten da eta gero pilo baxotxa gari luze bategaz lotzen da´. «*Lastasaueri garixe kendu ta gero sati-sati eitxe da lastue atateko*».
- Lasto:** Galtzu/lasto. «*Beixek, gustora jate dabe lastue*».
- Lata:** Lata. `Teilatuan josten dan ohola gero gainean teilak ipinteko´. «*Tellatue ondo eitxeko latie ondo josi bida, gero axiek altzau esteixen*».
- Latramada:** Latramada. `Egurrakaz eta oholakaz egiten dan atea, heziak zabaltzeko eta ixteko egiten dana´. «*Lengunien etxekoneko beixek, latramadie apurtu ta geurera etorri sien*»
- Lebadura:** Labadura. «*Ogixe eitxeko labadurie bida derrigor*».
- Legar:** Liger. «*Ligerra apur bat ixeten dau neikue gatzatuek*».
- Leiho:** Leixo. `Korta, sabai eta kamarako lehio txikiak, etxekoen aldean oso txikiak diranak´. «*Sabaixen leixo bi daus, baña len geixau egote sien*».
- Lixiba:** Lexiba. `Ura, suteko hautsa eta ereinotzagaz egiten dan nahastea. Gero, hautsa eta ereinotza kendu eta geratzen zan uretan erropak sartzen ziran garbitzeko´. «*Len etxe gustixetan eitxe san lexibie*».
- Leze:** Lese/a. `Basoan lur bigunetan sortzen diran zuloak euriaren eraginez´. «*Ónen eurixon ostien lesik espadau eiñ, sekulo pestau eingo*».

Lugana: Lugana. `Baso eta zelaietan lur multzoak egiten dabezan ton-torrek. Baita bide bazterrean egoten diran aldapak be´. «Luganan betigora igon dau, auntzepaiño txarraue da au».

Luperia: Luperixe. `Lurjausi´. «Bidie sarratute dau luperixe galanta ein-dau ta».

M

Mailukada: Mallukada. «An dabil mallukadien mallukadie, sosetan ibili badabis baña ganorasko esebe estabe ingo».

Mandeuli: Manduli. `Animaliek eukiten daben eulia, baina pertsoneri be pikatu ezkeru, min handia egiten dabena´. «Oisko bidien manduli asko dabillela esaben gurien atzo».

Markadora: Markadora. `Artoa ereiteko erabilten zan lanabesa. Burdinezko hiru hortz ditu eta astoari lotzen jako, lurrean ildoa egiteko balio dau. Normalean norbait ibiltzen da atzetik, lanabesa lurrean ondo sartzen dan ala ez zaintzeko´. «Markadora uin ikusi pesta eitxen, nun ete dau gurie, antxe san len ba, kortan edo».

Matelgi: Matelgi. `Artesari (Ikus Artesa) alderdi batetik bestera ipinten jakon ohol mehetxo. Oholak bost zentimetro ditu eta baheari (ikus Bahe) beharra erraztu baino ez deutso egiten. Bahea oholaren gainean ipinten da eta holan errazago mobitzen da´. «Sekulo estosu ikusi ala?, ba seure aitxepe ogixe gosue eitxen dau ta eukingo dau matelgixe».

Mazo: Maso. `Soloko tresna. Lur multzo gogorak apurtzeko erabilten da, baita lurrean estakak sartzeko be´. «Emoixosu gogor masuei barrurau sartu daixen ori estakioi».

Mintz: Mitz. `Oso oskol fina dauan arrautza. Fina ez ezik, gomazkoa dala emoten dau, ez da apurtzen oskol normal bat legez´. «Ollo sarrak mitz asko eitxe dabe aspaldixon, ollandak ekarri biko die».

Medilina: Mediliña. `Bizitza biko etxeetan erdian dagoan horma. Etxeko horma garrantzitsuena´. «Mediliñe ondo saindu bida etxie estai-xen jausi».

Mehastu: Mistu. `Askot dagoan tokitik batzuk kendu. Soloko landarea-kaz askotan egiten da hori, asko erneten diran tokian batzuk kendu egin behar dira´. «Porru landarie mistu bida, larregi erne die ta».

Mogara: Mogara. `Baserriko atarrietan etxeari eusteko egoten dan harri zilindriko handia´. «Oingo etxe barrixei mogarien isentasiñuen egurresko bigak ipintxotzese».

Montxor: Muntxor. `Etxe barri bat egiten danean, teilatua egin ostean, puntan ipinten jakon adarra. Batzutan ospatzeko egiten dan jator-

duari be deitzen jako'. «*Lengunien Bisketxeko etxiei be muntxorra ipiñitzen da ameitzuko ben orduen. A bai isen dala obra lusie!*»

Morokil: Morokil. `Arto urin, gatz eta uragaz egiten dan opila'. «*Talue ta morokille, órrepai gosuek*».

Mueile: Muelle. `Ohearen somierra'. «*Oko muellak apurtu dies da oiñ esingogu lorik eiñ*».

O

Odoloste: Odoloste. Arrosesko odoloste. «*Umieí gusteta jakos asko ta berantzat eitxen die arrosesko odolostak*». Porrusko odoloste. «*Senbat eta porru geixau euki, orduntxe ta gosau porrusko odolostie*».

Ohe-kama: Okama. `Ohearen goiko aldea'. «*Lo nauela okamie jo ta nik artuot miñe*».

Oilaloka: Olloloka. `Arrautzak habian berotzen dituen oiloa gero txitak aterateko'. «*Ollolokiek esi leikes txitxak atara edoseiñ arrautsas, ollarra dauen leku batekuas isen bidabe*».

Oilotoki: Ollotoki. «*Geixenetan ollotokixek etxaurrien egote dies eta askotan olluek solte ibiltxe dies*».

Onil: Onil. `Txorizoak eta odolkiak egiteko erabiltzen zan latoizko inbutu txikia'. «*Lengo aldien uiñ denpora gitxi eitxeu txoixo eiñen, len onillas semat denpora eitxe gendun!*»

Ordots: Ordots. `Txarri arra'. «*Ordotsa saskarraue da txarriemie baño*».

Orro: Orrua. «*Gure beixe orruaka dabil da sose pasetan jako*».

Ote: Ote. «*Oisen dana otie dau*».

Otzara: Otzara / Sestilla. «*Otzaran arrautzak artute an jun da pos posik plasara seoser salduko dauelakuen*».

P

Pala: Pala. «*Artuisu palie da altzaisu or dauen lurre*».

Palangana: Palankanie. `Lehen 'palankanie' izaten zan logeletan pitxer bategaz eukiten zana, medikua etorten zanean eskuak garbitzeko. Oin 'palankanie' deitzen deutse harrian egoten dan baldeari, harrikoa egiteko erabilten dabenari'. «*Palankanie kuartuen eukitxe gendun urik esalako egoten*».

Pernil: Pernil. `Urdaiazpikoa'. «*Pernillek kurau orduko jaten die gurien*».

Perretxiko: Perretxiko. Mota ezagunenak: Lanperna, ongo, pardillie robilloie, txanpiñoi, udebarriko sisa, urdiñ.

Piko: Piko. `Lurrean sartzen dan ezpata antzeko tresna bat. Lurrean sartu ostean, gainean kodaina ipinten jako eta zorroztu egiten da'. «*Pikue nun dauen topau esiñi dabil*».

Piko Mailu: Piko Mallu. `Sega zorrozteko mailu berezia'. «*Kanpuen jarri txe tik eta tik eta tik dabil segie piketan pikomalluas*».

Pitxer: Pitxer. «*Len be potijotik ure atateko pitxerra useta gendun*».

Potijo: Potijo. `Iturritik ura potinetan ekartzen zan, gero errazago erabilteko, etxean, potinetik ura pitxerretara pasatzen zan'. «*Len umiei esaten gentzen: artuisu potijue ta jusaitxes uretan!*».

Potxi egin: Potxi eiñ. `Lurrean egiten diran zuloak landareak sartzeko edo haziak ereiteko'. «*Indabie ereitxe sanien, danok alkarras eitxegendun bierra, bata potxi eiñen, bestie azixe botaten, da bestie atzetik tapetan*».

Prentsa: Prentza. `Gaztaia egiteko erabilten dan harria; behin esnea legarragaz gogortu ostean, geratzen danari ura kendu behar jako eta horretarako pisu handiko harri bat erabilten da eta hori da 'prentzie'. «*Prentzie bidamoduen ipiñi esiñ adios gure gastaiek*».

S

Sabai: Sabai. «*Sabaire bedar sikue tranpatik altzetan da*».

San Juan Su: San Jun Su. (Pl.) «*Sanjunsuek sorginek sustetako eitxe sien*».

Sapa: Sapa. 1. `Idiak bekokian dituen uleak, zeozelan esateko, kopeta-ule antzeko bat'. «*Gure idixe begixetañoko sapa kin dau*». 2. `Uztarriak zintzilik daukazan hariak'. «*Selako sapa elegantie dekosan orre bustarrixorrek*».

Sapa-belar: Sapa-bedar. `Ortoan egoten dan bedar txar bat'. «*Arratsaldien sapa-bedarrak erretan badeku bierlekue*».

Sar(d)aketan: Saraketan. `Ortoko bedarrak aterateari esan jako holan, batez be landareen artean dagozanai'. «*Saraketan einbikeu tomaetae arteko bedarrak kentzeko*».

Sarde-aitzur: Sardatxur / Lauortzeko. `Sarde mota berezi bat, apur bat okertuta dagoalako eta lau hortz dituelako. «*Sardatxurre satzak tiritzeko ibiltzen da*».

Sarde: Sarde/a. «*Jun san kortara da birritxepentzaube inbarik sardie artu da aspixek ataten asi san*».

Sasi: Sasi. «*Sasixe ta sikiñe baño estau eskiñetan gero*».

Sastegi: Sastai. `Etxe aurrean, etxera sartzeko dagoan bidea. Bidea basaztuta egoten zan, gainera, etxeko zikinak be bertara botaten ziran eta zapaldu ostean satsa egiten zan. Asko zapaltzen zan etxerako bidea zalako'. «*Sastaixe seu jaixo baño astebete ariñau arreglau gendun*».

Sobre: Sobre. `San Juan egunean leizar, arto, gari, berakatz eta lorea-kaz egiten dan sorta edo erramua. Gero, hurrengo urtean, San Juan sura botaten da´. «*Sanjun egunien oetik jagi da lelengo gausie so-brien bille jutie da*».

Sokil: Sokil. `Euriaren ondorioz soloetan sortzen diran lur multzoak´. «*Sokillek masuas jo biko die apurtzeko*».

Susara: Susara / Umeske. `(Behia) Arreske´. «*Beternaixuei deitxu bijako, beixe umeske dau ta*».

T

Talo-pala: Talo-pala. `Burdina oso finagaz egindako pala borobil bat asta luze bateaz. Taloak ganean ipini eta gero sutan, treberan ipinteko´. «*Talopalie ona isen bierrisetesan gero taluei buelta ondo emoteko*».

Talo Ohol: Talol. `Taloa ondo borobiltzeko eta mehetzeko erabilten zan ohol zati borobil bat´. «*Talola gañien talue ipiñi ta jo-jo eiñ bida*».

Tanga: Tanga. `Metalezko ontzia, zeregin berezietarako erabilten dana´. «*Tanga bete ur ekatzu olluei emoteko*».

Tenaza: Tenasa. (Pl.). `Sutan dagozan egurrak mobitzeko tresna´. «*Onek egurrak ondo ipiñisus tenasakin*».

Tiro: Tiro. `Suari indarra emoteko, haizeak korrientea egiten dau´. «*Sabalduxosu tirue txapiei suek indderra artzeko*».

Tranga: Tranga. `Kortako atea ixteko erabiltzen zan estaka edo makila luze bat´. «*Kortako atiei trangie ipiñitzesu*».

Tranpa: Tranpa. `Sabaia eta korta lotzeko dagoan zuloa´. «*Umiekin beti billurretan ibiltxe nitzen, sabaiko tranpati bera esitxesen jausi*».

Trebera: Trebera. `Hiru oineko tresna, beheko suan lapikoak jarteko erabilten zana´. «*Treberie bekosuten ipitxen san eta gañien talopalie edo kasulara bat*».

Tresen: Tresen. `Sukaldeko ontziak (tartera, platerak,...)´. «*Gaur neu garbitxukotxuas tresenak*».

Troka: Troka. `Leku aldapatsu eta sakona´. «*Or trokie dau ta estaitx sалан juen*».

Trunbil: Trunbil. `Enbor lodi bat egurrak zatitzeko erabilten dana, baita oiloak eta horrelako animalia txikiak hiltzeko be´. «*Trunbillen gañien ollue ipiñi da samie kentzen jako askorias, il daixen*».

Txapa: Txapa. `Egurrezko sukaldea´. «*Len pixuetan be egote sien txapak, oiñ sikiñe dala ta kendu itxedabes*».

Txapako Burdina: Txapako burdiñ. `Arandelak zabaltzeko burdinezko makila bat´. «*Nun itxisu txapako burdiñie*».

Txaramel: Txaranbel. `Ateak zein leihoak zabaldu eta ixteko erabilten zan egurrezko taku berezi bat´. «Txaranbela ipiñi barik osan da, lapurrek sartu sien».

Txarrantxa: Txarrantxa. `Ganaduak garbitzeko erabilten dan eskubilea´. «Gustora baño gustoruau egoten da gure beixe txarrantxias askure iñeskero».

Txarri-aska: Txarriaska. «Danei askie esaten bajake be, txarrixena txarriaskie da, bertati jaten dau».

Txarri-korta: Txarrikorta. `Kortan txarriari egiten jakon lekutxo beste animalietatik aparte egoteko´. «Txarrikortan txarri bat baño geixau egon leikes».

Txibita: Txibitxa. `Indabak garantzeko erabilten dan makila bat. Makila horrek puntan ugal tirak ditu´. «Txibitxias jo-jo inbidie inddarrak ondo garantzeko».

Tximinia: Tximiñixa. «Or tximinixan, betigora keiek itzelatoies».

Txirringa: Txirriña. `Gurpila´. «Baten jun gañen errecondora egurretan da etxerutzien burdixei txirriñe bata soltau jakon, da karga dana jausi jakun, a sustue!».

Txitxi-burruntzi: Txitxiburduntzi. `Mendira joan, sua egin eta bertan txorizoak erreteari deitzen jako. Lehen baserrietako gazte guztiak inguruko mendietara joaten ziran aratuste aurreko igandean´. «An ibiltxe gañen aurreko egunetan egurrek eta alsan dana batzen basuen txitxiburduntzi eitxeko».

Txokor: Txokor. `Artoa garandu ostean geratzen dana´. «Len eskendun oingo moduko jugetie da txokorrakin olgeta gendun bata bestien gañien ipiñi da olantxik».

Txori: Txori. Txori mota asko ezagutzen dira Mendata inguruan: Basollar (basoilar), bela/e (bele), bustelingera (buztanikara), bustengorri (buztangorri), durdula (durdura), egabera (hegabera), eskillaso (eskilaso), gabilloie (gabirai), jilgeru, kurloi (kurloi), landatxori, miarru (miarritz), mika (mika), miru (miru), mozolo (mozolo), nabotxori, okil (okil), ollogor (oilagor), otatxori (otatxori), sagusar (saguzar), soso (zozo), txanbilotx, txantxangorri (txantxangorri), txepetx (txepetx), txinbo (txinbo), txirta (txirta), txixue, turdula (durdura), txonta (txonta), txonta real.

Txorro: Txorro. «Arrixe bai, baña txorrue ontzuakuaue da, len ure itxurritxik ekarte san».

U

Urdai: Urdai. «A urdaj gixerra-gixerratzue bai dala gosue».

Uriko: Uriko/kajako. «Iñok esaban jakitxe nortzu sien urikue ama ta aitxe, ta saspri urte pasaute gero iñok espaban reklametan, gero alperri

san ama etortie bille. Baña saspi urte baño ariñau bille juneskero amai entregau inbijakon, da a isete san penie artubenezako».

Urkila: Urkula. `Puntan bi hortz dituen egurra edo makila´. «*Meloko-toiei urkulie ipiñi bitzet pixu aundixe deko ta*».

Z

Zahi: Sai. «*Txalei asko gustetan jake garagar urune ta saixe*».

Zahagi: Saragi. `Lehen ardoa ez zan botiletan erosten, ezta garrafoietan be, zahagietan erosten zan´. «*Gero ta saragi gitxiu ikusten dies, oiñ ardaue botilletan ekartosue ta*».

Zakar: Sakar. `Soloko belar eta landare zaharrak eta hondakinak´. «*Sakar erretie ixengo da onena*».

Zaldar: Sulder. `Animaliek lepoan izaten dabezan materiadun bikorrak´. «*Jauriko kaballuek lepue sulderres beteta deko*».

Zerradura: Sarradura. `Hesia´. «*Sarradura barrixe einbieu amen*».

Zingira: Singera. `Basoan, soloan zein landan lur azpian sor daitekean ur jarioa´. «*Baso aundiko singeran ur pillue urtetan dau*».

Zorroztarri: Sorroztarri. `Zorrozteko erabilten dan harria´. «*Len etxe gutxietan egote san kanpuen arri biribil bat kutxillue ta sorrosteke ta sorrostarrixte esate jakon*».

Zorroztarri-poto: Sorroztarri-poto. `Zorroztarria eroateko zorroa, askotan adar bat izaten da eta gerrian lotzen da, holan bedarra ebagiten danean beti eskura egoten da´. «*A, kaletarra, sorrostarripotue gerrixen lotute dabil baña estaki esebes eitxen*».

ELEIZA INGURUKO LEXIKOA

A

Abade-etxe: Abadetxe/abadetze. `Abadea bizi zan etxea´. «*Len abadiiek etxeik ederrenetan egote sien bisiseten, baña oiñ abadetxie arreglau iñ dabe da bizitza bi ederrak atautziese. Da beixu Mendatan, antxe indabe tabernie ta ostantzeko dendie edo*».

Abade-kriada: Abade-krixeda. `Abadeek lehen euren etxeetan neska-me bat izaten eben, beharrak egiteko, etxeko behar guztiak egiten ebazana zan. «*Don Pedrok eukiban abade-krixeda bat fiñe baño fiñau, are pai jostebala ondo*».

Aingeru: Aingeru. `Bateatu barik hiltzen ziren umeei deitzen jaken aingeruak´. «*Ume asko jaixo ta segiduen iltxe sien edo ilde jaixote sien, da orrek umiok bautisau be esieles eitxen aingeruek esate jaken*».

- Aitabitxi:** Aitxebitxi. «*Senbat eta aitxebitxixe aberatzaue artu, obeto, umie obeto asten da ta*».
- Akolito:** Akolito/monagillo. «*Mesaik akolitoi barik eitxie pentzau be esiliken eiñ len, beti bi mutil egote sien abadien albuen altaran*».
- Aldare:** Altare/-a. «*Altarie da elixako lekuik inportantiena askoas be, antxe daus santu gustixek eta baitxe sagrarixue be*».
- Amabitxi:** Amabitxi. «*Ama apur bat gogortu arte amabitxixek seintze basen umiek*».
- Andabide:** Andabide. `Lehen kotxerik ez egoanez, hildakoa oinez eroaten zan eleizara eta gorpua erodateko erabilten zan bideak hartzen eban izen hori´. «*Etze bakotxak len bere andabidie eukitxe ban*».
- Andari:** Andari. `Ataute eroaten eben lau gizonek hartzen eben izen hori´. «*Len kotxeik esan egoten, da, andarixek lepuen eruteben kajie, askotan urriñetik etorri bisetebe, da len antxiñe-antxiñe Sior-tzan egosan kanposantue da danak araiño erun bier, da esate dabe baten edurras jun esiñi gatu sila ta orduntxe asi sila amengo inguruko kanposantuek eitxen*».
- Anjelus:** Anjelus. `Eguerdiko hamabietan eleizan kanpaiak jotzen ziren, jendeak eguerdia zala jakiteko´. «*Leku batzutan anjeluse erreseu eitxe san*».
- Añela:** Añela. `Abadeak hildakoen alde egiten ebazan otoitzak meza denporan. Lehen horretarako be ordaindu egin behar izaten zan´. «*Don Pedrok senbat añela erresau sitxusen bere denporan!*».
- Ardau gozo:** Ardaugoso. «*Abadiak akolixuei ardaugosue ta galletak emototziesan, apur bat posteko be sose biben da*».
- Arimaitxeko:** Arimaitxeko. `Arratsaldean edo iluntzean jotzen ziran kanpai hotsak, holan jakiten eben beharreko ordua amaituta egoala´. «*Soluen egon, da arimaitxekue entzuneskero, dana bertan bera itxi da etxera jute gañen*».
- Arrosario:** Errosario. `Ohera joan aurretik beti egin behar izaten zan´. «*Gurien amak erresetan errosarixue da gu antxe ote giñen entzuten, askotan se esate bani pe eskendun jakitxen baña*».
- Atzea emon:** Atzie emon. `Abadea altaran jendeari lepoa emonda egoten zan. Horri atziemonda deitzen jakon. Oin osteran, jendeari begira egoten da´. «*Gu danok aurrera begire egote gañesan, baña abadie bera atziemonda*».
- Aulki:** Urki. `Banku txiki-txiki bat, oso altura gitxikoa eta gainera bizkarrik be ez dauka. Lehen eleizetan egoten ziran. «*Urkixe be egotesan, olako banku txiki-txiki bet*».
- Aurogi:** Errogi. `Sepultura hartuta atauten aurretik eleizaraino joaten zan emakumeari deitzen jakon holan. Danen aurretik joaten zan

baita abadearen aurretik be'. «Errogixe bai basala balientie, an jute san danan aurretik».

Azken errezo: Esken erreso. (Pl.). `Kanposantuan, gorpuari lur emon aurretik egiten jakozan otoitzak'. «Esileike iñor enterreu esken erre-suek eiñ barik».

B

Barau: Barau. «Baraue bai badala gogorra, baña seiñek eiñ be eitxen dau ba gaur egunien».

Bateo: Bategu. «Ni gure umien bategure jun be enintzen eiñ, umiek amabitxixek erubesen».

Bederatziurren: Beatziurren. `Pertsona bat hil ostean bere oroimenean egiten diran bederatziz meza, normalena bederatziz egunez jarraian egitea da'. «Beatziurrena geruau da gitxiu eitxen dies, oiñ irurreni-pestabe eitxen da!».

Bijilia: Bijilixa. «Alakue gero ta gitxiu eitxen die, baña ondiño leku askotan eitxen dabe bigilixe bariku santu egunien».

Boneta: Boneta. `Abadearen txapela, bertan, jendeak sepulturara botaten eban dirua jasoten eban abadeak'. «Ederto konteta sitxusen diruek bóneta jaurti aurretik».

D

Dei: Dei. (Pl.). `Nonork ezkondu behar ebanean edo etxeren bat saldu behar ebanean eleizan emoten ziran abisuak'. «Bengetxekuepe oiñ-txe eskontzeko die, elixan deixek eitxuese ta!»

Dotrina: Dotreña. «Ume gustixe dotreña ju bisete ben, ta an abadiak esate bana burus ikesi da bestelan belauniko pareu bisete sendun, abadiak arpeikue be bardin emototzun ondo espasendun esaten».

E

Eliza-inguru: Elexenguru. `Abadeak eta monagiloek mezea hasi aurretik, eleizpetik buelta bat emoten eben eta gero lau gizonek dirua batzen eben. Buelta horri deitzen jako `Elexengurue'. «Mesie asi aurretik elexengurue eitxe ben, gero dirue batzeko».

Elizako: Elexako. (Pl.). `Hil aurretik egiten diran otoitzak eta bedeinkazioak'. «Oiñ be nai dauenak eitxen dau, abadietxera deitxu il bidauenai elexakuek emoteko».

Elizan Sartze: Elexan Sartze. `Emakumea, umea erditu ostean, lehen aldiz eleizara joaten zanean ezin eban bat-batean sartu, abadea bere bila atera urten arte itxaron behar eban eta gero atzetik sartzen zan´.

«*Abadie abixaute egote san enbrie jungo sala elexan sartzie eitxeko*».

Elizpe: Elispe. «*Elispetik bueltie eitxesan meseta sartu aurretik*».

Enterru osteko: Entierru osteko. `Lehen hiletak goizean goiz egiten ziran eta amaitu ostean auzokoak eta urrutiko senideak jaten joaten ziran eta horri deitzen jakon *entierro ostekoa* egitea´. «*Guk amen tabernie euki gendun da baten bat iltxe sanien danak etorte sien ona jaten, neuri esatesan gustetan bapes orrek entierru ostekuok, gutzoko dana bierra baño esan*».

Enterru: Entierru. Primerako entierru: `Diru gehiago ordaintzen eben etxekoek eta abade gehiago, abesti gehiago eta handikeri gehiagoko hilleta egiten eben´. Segundako entierru: `Diru gitxiago ordaintzen ebenei egiten jaken eleizkizuna´.

Errropa baltz: `Monagiloek hiletetan jazten eben soineko luzea. Gorria eta baltza biak ziren itxuraz berdinak, baina kolore bakotxa okasino ezbardinetarako erabiltzen zan´. «*Akolitxuek erropa baltza bakarrik entierruetan jasteban, bakarrik orrixetako san*».

Esplikazio: Esplikasiño. `Jaunartzea egiten eben umeei abadeak esaten utsiezan berbak´. «*Komuniñue emon da gero, abadiak umiei esplikasiñue emototzien, gausa aundirik es baña*».

Etxe-bautizo: Etxebautiso/etzebautiso. `Hilda jaioten ziran umeak edo jaiio eta segiduan hiltzen ziran ume batzuei etxean egiten jaken bateo antzeko bat, ez zan izaten abadea bateo egilea, jaiotzan parte hartzen eban beste edonor baino. Honegaz pentsetan eben haur hori ez zala purgatoriora joango´. «*Ume makalei beti eitxe jaken etzebautisue*».

Eztei: Estegu. «*Lengo esteguetan esan oingo lujorik, asko jota berixendie edo eitxe san*».

G

Garizuma: Garasuma. «*Garasuman barixeku gustixetan bigilixe einbida da, okelaik esta jan bier*».

Gaubeila: Gauela. «*Jentie moskortu ta eitxe san gauelan*».

Gona gorri: Gona gorri: `Monagiloak eguneroko mezatan jazten eben soineko luzea´. «*Gona gorrixe ser dan seu pe jakingosu, uiñ dala urte batzuk seupe jantzi senduen disfrasetako ta*».

Guardia: Guardixe. `Ostiral Santu egunean herriko guztien artean zaindu behar eben Jesukristoren gurutzea, eta horretako txandak anto-

latzen ebezan eta bakotxak bere orduan joan behar eban eleizara, guardia egitera. Txanda bakotxean bi egoten ziran. Eleizan gurutzea zaintzen egoteari deitzen jako guardia'. «*Guardixe toketa sannen inbisan, gabien toketa basan ba jun inbier. Ni akordeta nas baten goxaldeko iruretan jun bisenabala*».

I

Introito: Entroito. `Abadeak esaten ebazan esaldi batzuei deitzen jake holan, baina esaldion berezitasuna da monagiloek erantzun behar ebela, eleiztarrek ezin eben ezer esan'. «*Mesie dana latiñien isete san, da se esate gendun be eskendun jakitxen, da ondiño txarrau isete sien entroituek, nik danak ikesi nitxusan gure mutil txikixena akolitxu ego sanien*».

Intsentsu: Intzentsu. «*Illei askenengo erresponsue emote jakenien intzentsue botatotzie*».

J

Jai: Jai. Gabon Jaixek: Gabon gaba, Natubixete, Urtebarri, Erregegune. Aste Santue: Eguen santu, Barixeku santu, Sapatu santu, Pazkogune, Erramugune, Gorpusti, Pazko bigarren. Santa Ageda: Kandelarixoxo, Santa eskie. Jai egunek: San Jose, San Pedro, Domusanture, San Antoniño, Asentzixo, Andra Marixe Martiko, Errosarixoko domekie, Andra Mari egune.

K

Kalbario: Kalbarixo. `Aste Santuan prosezinoa egiten zanean gurutzea hartu eta kalbarioraino joaten ziran'. «*Len kalbarixoko krutzie ortze seuen etxonduen egosan, kondien etxe txikixen aurrien*».

Kaliza: Kalis. «*Len bai egosiela kalis elegantiek, urresko tapa ta gusti, baña ostu edo eibesan*».

Kandela nagusi: Kandela nausi. `Kandela berezi batzuk ziran, zilarrezko makila baten ganean ipini eta baten bat hiltzen zanean baino ez ziran izetzen'. «*Eleixie arreglau arte antxe egon dies kandela nagusixek, uin pentzetot bota besela*».

Kandelabro: Kandelabro. «*Elixan bakotxak bere kandelabruek euki bisen*».

Kapa zuri: Kapa suri: `Monagiloek soineko luzearen ganetik ibiltzen eben arkondara antzekoa. Puntila edo bordaduz beteta egoten zan´. «*Kapa surixe bai basala elegantie, arek eitxen bier itzela egote san, bai gero plantxetan be, almidoias da inbisetesan ta*».

Komulgatu: Komulgeu. «*Komulgeu egunero inbisete san da gañera eser jan bari ju bisendun, baraurik. Oiñ aguen txiklie dauela be bardin komulgetan da ta*».

Komunio: Komuniño. «*Oinguen antzera batekuek isete sien baña úmie txikixauek siela itxe sien, da beti pasko egunien eitxe san komuniñue*».

Konfesatu: Konfeseu. «*Edosein pekatu eiñeskero konfeseu inbisete san, abadiana juen konfesonarixora da dauesan pekatu gustixek esate jakosan*».

Konfirmatu: Konfirmau. `Lehen konfirmazinoa edozein adinetan egiten zan; obisboa joaten zan bakotxean, konfirmau bako ume guztiak konfirmetan ebazan, askotan hilabeteak baino ez ebezan eukiten. Gaur egun, ostera, asko prestatu ostean, norberak aukeratuta egiten da konfirmazinoa´. «*Ni es nas akordeu be eitxen nos konfirmau nitzen, baña seguru txikixe isengo nitzela*».

Krutiki: Krutiki. `Erramu egunean egurrezko gurutze bat egiten da eta erramua eta ereinotza ipinten jakoz bueltan; gurutze horri deitzen jakó´. Gurutze hori elizara eroaten da bedeinkatzeko eta gero etxeko soloan ipinten da hurrengo urteara arte´. «*Urte askotan amengo elixan iñopesaban eruten krutikixik, baña iges ainbestek erubesen, antxiñeko usadixue es galtzeko edo*».

L

Luto: Lútu. `Emakume alargunak lutoz jazten ziran, baina goitik behera joaten ziren baltzez. Gizon alargunak, aldiz, ez ebezan erroa baltzak jazten, besoan lazuz baltz bat baino ez eben ipinten´. «*Lútue denpora askuen eiñ bisetesan, ta gañera eiñ esiñ, danak seuri txarto esaten ibiltxe sien*».

Luto banku: Lutu banku. `Aurreko bankuak, han alargunak jarten ziran´. «*Gutzako uiñ banku danak die barkiñek, baña len aurreko filletan dau senak bakarrik alargunentzako isete sien, da are sien luto bankuek*».

Lutorik berrien: Lutorik barrixen. `Azkenengo alarguntzen zana zan lutorik barriena. Pertsona horren sepultura lehenengoa ipinten zan eta jendeak hara botaten eban dirua´. «*Elixa jueneskero danok jakitxe gendun nor san lutorik barrixena, beran sepulturie lenengue egote salako*».

M

Maiordomo: Maiordomo. `Eleizara sartu aurretik dirua batzen ebana. Normalean ezkonbarriak izaten ziran´. «Maiordomuek elixengurue eiñ ostien dirue batzeban».

Mantila labor: Mantilla labor. `Edozein emakumek ipinten ebana, puntalak eta bordauak eukiten ebezan´.

Mantila luze: Mantilla luse. `Emakume alargunak eleizara joateko erabilten ebana. Lisoa izaten zan, inolako bordadurik barik´. «Beiñ alargundu eskero eleixara mantilla baltz luse-lusie ipiñitxe jun bisetesan».

Medio luto: Medio lutu. `Andra alargunek, lutoa kentzen eben baina apurka-apurka, errepa baltz-baltzak kendu arren, grisak eta zuribaltzak janzten ebezan´. «Suen amuma be ill arte medio lutuas ibili san, da aren moduen beste andra asko be bai».

N

Nobio-lagun: Nobixo lagun. (Pl.). `Ezkontzetako konbidadua´. «Nobioxo lagunek beti aurrien jarri bisete ben elixan».

P

Pastikun: Pastikun (< 'Pax te cum'). `Abadeak komuninoa emoten ebanean, alboan beste lagun bat egoten zan zidarrezko plaka antzeko bategaz, komulgetan joaten zanak musua emoteko. Plaka horrek atzeko aldean asta bat eukiten eban eusteko. Plaka antzeko horrek `pastikun´dau izena´. «Pastikune balixo aundiko gausie da plataskue dalako ta gañera oiñ esta leku askotan egongo».

Pater noster: Pater noster. `Jan aurretik egiten zan otoitzari deitzen jako holan. Beti ez zen Aita Gure bat izaten, baina beti esaten jakon `Pater nosterra´. «Jan aurretik derrigorra isete san paternosterra erresetie, ta ino be esan asten jaten axe in barik».

Plater: Plater. `Eleizan dirua batzeko erabilten zana. Oholezkoa izaten zan eta lau zati eukazan, botaten zanaren arabera, alde batera edo bestera botateko´. «Len platerera bakotxak se botate ban jakitxe ban monagilluek».

Pulpito: Pulpitxo. `Balkoi antzeko bat da eleiza guztietan egoten zana, abadeak sermoiak egiteko. Albizko eleizan bakarrik arratsaldeko mezatan eta Aste Santuan egiten ebazan handik sermoiak´. «Elixie

arreglau sanien kendu eiben pulpitxue, baña penie da, ain leku gitxitxen ikusten die uin».

Purgatorio: Purgatorio. `Bateoatu bako personak horraxa joaten zirela esaten da. Besteak, zerura edo infernura joaten ziran´. *Purgatorixue aingerus beteta on bidau».*

S

Sakristau: Sakristau. «*Seu pe esautuko sendun Jose sakristaue».*

Sakristia: Sangristerixe. «*Sangristerixe elexa gustixetan egoten da, antxe jasten da abadie, ta antxe dekos ardaue gosue ta alakuek».*

Sepultura: Sepultura. `Otzara bati deitzen jako, baina otzara berezia da, eleizan erabilten zana. Bakotxak berea izaten eban eta hara dirua botaten eban, gero apaizak kontatu egiten eban eta diruaren arabera errezetan eban. Etxeko bat hiltzen zanean altaran ipinten zan eta jendeak dirua bota behar eban, abadeak errezetako. Otzarak trapu beltza behar eban kandelagaz batera altaran egoteko´. «*Sepultura gustixek euren trapu baltz elegantie eukitxe ben».*

Sila: Silla. `Eleizan bereizi egiten ziren silak eta bankoak. Bakotxak bere sila izaten eban izen eta guzti. Bankoak, ostera, danentzat ziren baina batez be kanpotik etorten ziranentzat´. «*Elixako sillak txikitxikiek isete sien, txikiek eta bajue pe bai, baña politxek ser die eure pa».*

Su-kanpai: Su-kanpai. `Nonon sua dagoala adierazten dabean kanpai hotsak´. «*Su-kanpaie entzun orduko, danok urtetagendun sue amatetako».*

T

Tokada: Tokada. (Pl.) `Nonon hiltzen danean, abisua emoteko jotzen diran kanpai-hotsak: Ezberdinak izaten dira emakumezkoa hiltzen bada edo gizonezkoa´. «*Meatan ointxe be joteitxue tokadak».*

Trapu baltz: Trapu baltz. `Sepulturako otzararen ganean ipinten zan tela baltza´. «*Lengunien erre gendun askenengo trapu baltza».*

Txilin: Txeliñ. `Kanpanila bati deitzen jako. Baina badauka bere eginkizuna; abadeak komuninoa konsagratzeko orduan gora altzetan ebananean, monagiloak jo egiten eban´. «*Akolitxue be ise nitzen, da nitzako politxena txeliñek gora ta bera eitxie san».*

U

Untzio: Untziño. `Extrema unci3n´. (Ikus Elizako).

Z

Zinta-belar: Sintxa bedar. `Erreka ondoetan egoten diran bedar batzuk. Aste Santuan lurrera bota eta eleizako ateraino bide bat egiten zan eureka. Gero eleiztar guztiak prosezinoa amaitu ostean gerrian jartzan eben, bakotxak bana, gerriko mina kentzeko balio ebalakoan´. «*Sintxa bedarrekin eitxe san bidie eskolapetik elisperaño, gero andik bidetik, abadiak prosesinue eitxe ban*».

Ziriol: Sirixol. `Kandela batzuk. Kandelok eginkizun berezi baterako erabilten ziran: eleiz ingurua egiteko. Monagiloek erabilten ebezan´. «*An ibiltxe sien bi monagillo sirixolak artute elixengurue eitxen*».

ESKOLA INGURUKO LEXIKOA

D

Danbolintero: Tanbolintxero. `Txistua eta tanbolina jotan dituana´. «*Egote sanik eta tanbolintxeru merkena ekartesan madalene-tan*».

E

Errekreo denbora: Errekreo denpora. `Jolas ordua´. *Errekreo denporan olgeu eitxen san, al sanik eta geixen*».

Erromeria: Erromerixe. «*Orduen bai eitxe sila erromerixak, leku gusti-xetako jentie etorte san*».

Eskola-pe: Eskolape. `Eskola aurrean dagoan aterpea´. «*Eskolapien ma-kiñatxu bet olgeta iñekue gara*».

G

Gonbidautza: Konbidautza. `Herriko jaietan kanpoko senideak etorten ziran etxeetara jaiak ospatzeko. Gehienetan egun pare bat edo

gehiago egoten ziran'. «*Oiñño be etxe batzutan eitxe dabe konbidautzie, baña geixenetan itxi indabe se konbidau gustixentza pe nun dau lekue ba?*»

K

Kanika: Kañeka. «*Tabetan eitxeko ibiltxe gendun kañekie*».

L

Lezioak hartu: Lesiñuek artu. `Egunero galdetzen eban irakasleak aurreko egunean azalduakoa, ikasi ote eben jakiteko'. «*Eskola al-dian ta egunero-egunero lesiñuek artze basen Doña Margaritak, da jakin exin, eskuen jote ban reglias*».

M

Maistra: Maistra. `Irakasle emakumezkoa'. «*Len amen beti maistra er-deldune ote san*».

O

Olgeta: Olgeta. `Lehen, jostailurik ez egoanean asmatzen ebezan jolasak: Fidoka, txopinke (txopinga), trenaberiosenamar (ezkutaketan), txistorrien (hiru intxaur erabilten ziran), tabaka, potxike (golf antzekoa), ankauska (errenka), kubike (kubika), akontarrien.

P

Pizarra: Pizarra. `Bakotxak idazteko erabiltzen eban arbel txikia. Gaur egun, koadernoak erabilten dira horreen ordezt'. «*Eskañen ba geu posi juten besapien pisarrie artute eskolara*».

Potolari: Potolari. `Intxaur jokoan (txistorrien) egiteko erabilten zan intxaur potoloenari deitzen jakon holan. Intxaur hori berezia zan: lurrrera bota eta ez eban boterik edo saltorik egin behar, bestela ez eban balio'. «*Intxaurre bota bera ta saltoik esabana eitxen axe san potolarixe, da danok naisetegendun ona isen daixen*».

T

Tablero: Tablero. `Irakasleak irakasteko erabilten eban arbel handia. Gaur egun eskoletan dagozan arbelen modukoa´. «*Askoik esken-dun ikesiko baia tablerue beti letras beteik egotesan*».

Tiza: Tisa. `Klariona´. «*Tisak esin sien gasteu alperrik, a selako kastiguk ipintxe basen maistriek alperri gastetan ikusiskero*».

Txistin: Txistiñ. `Intxaur jokoan (txistorrien) hiru intxaur jartzen ziran ilarran eta erdikoari holan deitzen jakon´. «*Txistiñepe bere inportantzixe eukitxe ban baia gutzako askoz nausixaue san potolarixe*».

ONDORIOAK

Ondorioak bi motakoak dira, batzuk fonetikoak eta beste batzuk ez-fonetikoak. Ondorio fonetikoei buruz gehiena esanda dago sarrerako argibideetan; halanda be, ezin leike itxi aipatu barik zahar eta gazteen artean agertzen diran ezbardintasun fonetikoak, ezbardintasunak baino zeozer gehiago dagoela esan leike: hots batzuen galera.

- Goi-hobietako afrikatu ahoskabea [ç] ez da egiten eta bere lekuan beti bizkar-hobietako afrikatu ahoskabea ahoskatzen da [c]. Baina, tamalez, hots hori be, bizkar-hobietako afrikatu ahoskabea, sabairantz doa; batez be gazteen artean —gaztelera ondo menperatzen dabenen artean— eta ondorioz sabai-aurreko afrikatu ahoskabea gero eta gehiago entzuten da. (Gertakari honek zer ondorio ekarriko dauan aztergai geratzen da).
- Bizkaia osoan gertatzen dan legez, Mendatan be ez dira bereizten bizkar-hobietako igurkari ahoskabea [s] eta goi-hobietako igurzkari ahoskabea [ś], bakarrik goi-hobietakoa ahoskatzen da.
- Oso berezia dan hots bat be aurkitu da, sabai aurreko igurzkari ahostuna eta hots hori idazteko grafia arauturik ez dagoanez, «x» erabiliko da; hots hori bizkaieraren berezitasunetako bat dogu.
- Mendatako auzoen artean dagozan ezbardintasunak, izugarriak ez badira be, bai aipagarriak eta bitxiak. Desbardintasun horreek askoz ugariagoak dira maila fonikoan lexikoan baino. Adibidez: etxekue / etzekoa; ollue / olloa.

Ondorio ez fonetikoaren artean bereizgarrienak honako honeek dira:

- Hitz asko galdu egin dira oso denpora gitxian, batez be eleiza arloagaz lotuta dagozanak. Oso urte gitxitan eleiza inguruko ohitu-

- ra gehienak galdu egin dira, Aste Santuko eleizkizunak, adibidez, eta ohitura horreen galeragaz batera lexiko asko be galdu egin da.
- Eskola inguruko lexikoa eta ohiturak batzea oso zaila da arrazoi sinple batengatik: lehen oso gitxi joaten ziran eskolara, ia batere ez esateagatik. Hau dala eta, oso berba gitxi jaso dira arlo horretan. Behar bada, aurrerago, asti gehiagogaz aztertu beharreko aspektu bat da, ikerketa berezi bat merezi dauana.
 - Hitz batzuetan azentua markatu da, beti be berezia dan kasuetan. Euskal azentuari buruz dagozan eztabaidetan sartzeko asmorik barik, azentua ipini da beharrezkoa dan kasuetan, izan be, hitz batzuetan azentua silaba baten edo bestean jartzeak ezbar-dintasanak sortzen ditu adieran. Adibidez:

Umiék ser eindau? = ¿*Qué ha hecho el niño?*

Úmiék ser eindabe? = ¿*Qué han hecho los niños?*

Gastánie = *el castaño*

Gastañié = *la castaña*

ETNO-TESTUAK

«Gureti ta Arratzure, gure etxie elixas Arratzu aiuntamentus Meata da, oiñ ba, bide sarretaik iño besta ibiltxen sarratute egon beongo die baña gu ibiltxen giñen ba dotriñera ta mesatara ta Arratzure, an dau erreka andi bet oseake Ikerixetik ortik Arratzutik orti paseta dan errekie, Golati ta orti datorren errekie da an errekan egote siela lamiñek, lamiñek esate ban gure amak iseten siela arrañen formie apur be gorabera baia ule lusie eukitxe bela da uliek orrastuten da egote siela, ikusi basitxusen ori estakitx e ala berari be kontaurikue ixeten san ori, erreketan arri andixek egote die da arixen gañien egote siela orrastuten da da gero gure amak esate ban, su Meatakoa sara da, Meaturin ego sala profetie esatotzien bat, ta arek esate bala, len esegoan kamiñuri be, erri baktotxien bat esate baterako, da arek esate bala esetuko diela baso gustixetara kamiñoak eiñde da egongo siela errixetan be dana tabernie da atien atien egongo sala tabernie, da etorriko sala alkar ikusiesiñ andi bet, oseake famelixetan euretan sortuko siela gorrotoa ta etorriko sala ba askenien gerra bat etorriko sala da asko ilgo siela da askenengo odola jausiko sala Sanjuan Ibarren, Gerniken, da gelditzen sienak ondo bisiko siela da gero joan sala Jerusalenera edo orrans doala da gixau es sala agertu, gure amak alantxik esate ban.

Gure etzekonien amasei nebarreba ixesien, matrimoniño batek amasei, da bai krixeda antziñe urten eskero ta bai antxe urte bat edo bi edo axe ixete san, oiñ krixedarik iño pestau bier se lenau se ba krixeda joate siñen da betiko, betiko edo, da antxe gosie edo ugerra edo abarra egongo san se egon bier da baia ba bisirik urten baktotxa, da.

* * *

Kortan ibili isan satzak ataten da, ba, klaro, antxiñe oiñ be txarto da antxiñe txarrau da antza ba, iste besan lusero atara barik da ibili san egun baten ba egun osoa satzak ataten burdixe ta burdixek da, kortan dauela iño besisan etzien egon da eskilleretati bera anka otza abietan ixeban anka otza da Jesus! goixen baten ba badabil, da, nor dau or ba da bajatu ixen eskallera bera saratie entzun banien kortati berak urte ixeban kanpora ta etartien argitxasun bet ikusi eixeban da se isen san bes, personie esan ixen ikusi bana gerixe bat, argitxasun bet bakarrik ikusi ixeban da ortxe akabe iakon dana da eukiixeben, ogonisan orduntxe famelixen batenbat ildde, baten bat ildde da mesa bat ofresidu eixeben arixen alde.

* * *

Ba Arratzun be Olabarrizan Maria il sen esta da a ildde gero ba abietan ixeben seoser seuser baña ser estakixe ser, saratie edo da gaur be bai da bixer be bai da gero joan ixien abadiañe da lenau be esate san eitxe siela promesak, eiñ seoser konsegidutiarren, edo joango nas Urkiolara edo atarakotas mesa bi edo joango nas ara edo orrek isete siela promesak, eta orrei antziñe inportantzixa andixe emote xaken bein promesa eiñeskero kunplidu da an be olan ibili sien da abadiiek esan eitzen base ba mesa bat emongo dabela, ba igual ba, egolexela seosen premiñie edo igual ukiko bala bera promesa bat einxe da axe kunplidu bari ilgo sala, da arixen goraberie isengo sala da beintzet selebreu ixeben mesioi da orduntxe, andi esebe, estakipa bertan gabien edo esebe barik, gabas Kontxak esate ban, osea, olantxik esku otzotzotz bat pasau jakola barau da, gixau es dabela eser eiñ, da arixen premiñan egongo san da mesie emonikeran.

Joan san Urkiolara matrimoniñu bet promesa eindde, da bidien doasala oñes eurixe mobidu ban da, eurixe mobidu banien gonie altzeu ban ta buruti ipiñi da joan san andrie aurreraño da gisona atzetik; da atzie agerixenator da seaitxi estostesu esan ba, da ni se jakin dot ba promesa indde basoas be.

* * *

Gernikeko neska bat dau misionera ba Txilen edo Argentiñen edo ortixik Suramerikan dau beintzet, da amen dirue da amendik gausek boteu ara esta, Txilen dauela pentzetot esta, da ego san sasoi bet emendi dirue joan sala ara esta an seoser paseute, txakurtxikirik esixakien aliau eurei da ordenie emoten ideu mesedes esteixela inork emon dirurik eurentzako se eurei esakela alietan txakurtxikirik pe.

Olako diruen gañien, estakisue saso baten lenau estakisue kultoi-klero komo se pagaba?, are sobretxuek selan emote sitxuesan, bueno nik esangotena egi-egixe da gero e?, auxe bai iru badala allegeu bari gelditxu sien arek, sobretxue ba, batak ba aldabenak edeitxe, bata geixau bestie gitxiau bakotxak bere eskuen, da neu nau ikusitxe arik sobrie batu esta da kamara, abadien kamara bastarrien arratoiek jaten sobriek sabaldu be inbarik pilloa!

* * *

Muxikeko abadie ba, zera dekola lagune baia, lagune famelixie iseteko dekola, bai suk esateko ta! da gero serien esanitzen, es eukitxeko es, Muxikeko abadie deko seme bat, da dabil bierrien estaki selekutan fabriken, Maltan edo, ta ikusiko basinke belarri ta gusti bera igual iguala da esatenintzan, da uñ dala urte asko Meatako abadie Eibarra bota bien desterreute.

Meatako abadie sakristauen andriegaz ibiltxen ixen esta, da txakurre euki eiban, ba, da sakristaue ba listoa esta da esaten eiban orrek txakurrek, berbetan ixen esin dana daki, baiña txakurre es, bera besan ixen tontoa, da osterabe «estau eskolarik onei erakustekorik» esautzo abadiak, au txistie da e?, bai esantso abadiari, «bai ortxe Sornotzan dau eskola beta txakurreri erakustetzena berbetan da aiba dirue da joan» esantzo, da boteu deu, da txakurre eraun deu eskolara da se esautzue ba? ba bertan isteko da klaro arek emotzesan dirue gasteitxus juergan da etorri da, ta geixau txakurre estotzo komentau be abadiari, da abadiak esautzon base ba, da txakurre nun itxisu ba ta esanitzon base txakurren bille nos soas ba? ba esatzen are joateko baña «ni ba aren bille joateko ostabe diru biot» da emontzo dirue da joan da da ostabe indedeu beste juerga bet, da etorri da, da txakurre nun itxisu ba, ta bakixu treneti kanpora bota dot txakurre, ser ba esantzo, bakixu ser pregunteu dosten trenien etorri nasenien oiñ be gure abadie sakristauen andrias arregletan da? da bota dot bentanatik, ondo einxosu, ondo einxosu esatzon abadiak, bera ixen san gisona, bera sakristaue.

* * *

Lenau errosarixoa erreseteta san ba da Urkitzen, Urkitze bakisu non dauen esta? ba famelixe errosarixoa erresetan, oiñ estau baña estakisu are galdaie biribilek, gero astie olan ukitxe benak antzine, gero laatzien ipitxe sienak, an ipiñi esnie da ipiñi ixeben ba esnie, ogixegaz eiñ sopa ta ba esne berota be ipiñi dabe da bate esan eixeban base, e jan einbieu da es esanitzen amak kontue esta erregular e, jan eiñbieu da, es bero dau oiniño da itxerañi inbide da errosarixue erresekogu bixenbixartien da atarakogu aurratien ondora. Baten esan dosten gixon batek juasiela beskari bat eitxen lagun bi txe lelengo ba kosidue asa da serori, da aldumiñen gausa bals batzu jaten da geuk be iguel arixe jan ingo genkes da «repito» eskatu ixeben joan senien da geu be repito eskatu bieus da jaitxues asok da esantzien «repito» da barrixen asak ekarri tze-san aurrera gero, txapiroa barik.

* * *

Joan san Fernando ferixara asto bias astuek saltzen da etorri jakon konpradorie da tratue ebenien esatzon Fernando ba onek e fallo bet daukie bueno se fallo daukie ba, ba alkar ikusi esiñe ba estauko ardu-raik apartau inbidabe da estauko ardu-raik, erositxues astuk, da urrengo ferixa egunien joan jakon kejas, i! arek astuek itxue die ta, da nik esanotzun alkarrikusisiñe dekela.

* * *

Joan sien baten afarixen nafar bat, alabes bat da biskaitxar bat, da ba biskaitxarra tontotzat euken eta bixigua afaltzeko ta pentzauben ba biskaitxarrak partidu deixela ta esantzien biskaitxarrai suk partidu ori, artu ban bestiorrek, da kendu ban burue da esantzo naparrai e alabesai esantzion, «alabes pati el kabés», bustena kendutzon da naparrai «pati nabarro, pati el rabo» «iyo siendo tonto el erdiko trontzo».

* * *

Oiñ estie ikusten baia, len etorten sien katxarreruek esategontzien edo ojalateruek esategontzien da etzeik etze ibiltxe sien lepoan dabela da jeneralien ixete sien galleguek, da etorte sin da arreglau eben katxarruori da emontzo etxeoandrieri te etxeoandrieri akorde xeko ure botatie da esantzo eeee... oneri urek urtetotzo, badeko erremedio esantzo galleguek es uri bota.

* * *

Bilbon euki basen gure aitxek famelixie, parientiek esta, beren lengusiñe baten alabak, alabie bere lagunekaz etorri sen ona, egun bi pasetan da goixen, kuartuen oiñ estau baia orduen euren kuartuko atiek alakoxe giltze euki ban, ba arek itziesan barrie da urtie dies da asko, arek intziesan barriek San Pedron giltzeri. Txaramela edo txarangela edo txaranbela da ateko gausie, ori ba.

* * *

Ba bisi sien aiste bi, aiste bi, soltera, solteronas eta gusteta xaken eratie da erate ben eure konprendita ben txarto itxebela, baia euren oitxurie exin itxi da exin itxi ba, are be iben promesa ba geixau aitzetu bes itxeko, aitzetu bes itxeko ardauen isenik, aitzetu bes, supes da nipes da ba ipiñiben jatekoa, ipiñi ben da asi sien da batak esaban base «aike riko para leor akello» da bestie kontestautzen base «koge la jarra i bete a por ello» oseake ixena eseben aitzetu baia ardaue erabien.

* * *

Beste egu baten, gonbentuen moja egosien, da gonbentu sarra uki bien da alako baten kuartodebaño barrixe eibien, da ai mojatxueri josus pentzauban sekulo ikusi bes da bide ipiñixeben, ipiñi barrixe da asi eisen olan da «ambre pasau pero se no» da bideko ure alan ploploplo.

* * *

Baten bisi eisien etze baten aitxe ta iru seme da ise sien pobre pobrie da, seme nagusixenak esantzo aitxeri, aitxe trator bat erosi bigu ba esantzon da, baia seme estau diruik da pobrie ga, da selan erosikeu tratora ba, urrengorantza apurtxu bet aurreratutegunien, bueno ala are, urrengo aldis bigarren semiek esantzon base, aitxe ni kotxe bat gurot erosi da, bestiek esautzon baia seme beitzu tratora be esin exindogu erosi da kotxie selan erosikeu estekeu diruri da, gerotxoau, gerorantza, diru geitxuau aurreratugunien ba orduntxe erostenbagu da alan paseu san, da irugarren semiek, gastenak, esantzon base nik e motorra erosi gudot ba, ta baña seme selan erosikeu ba tratora exindogu erosi, kotxie esindogu erosi esingeinkes motorra erosi, estekeu diruik eta seme gastena letxe bateas joan san da karakola da barie ikusi basan alkarren gañien da esantzon base ara ostikada bat emontzien da, ala sue pe oiñes gu be oiñes joan bigu estekogu diruri kotxie da tratora da motorra erosteko da.

* * *

Gu gastetan erromerixa ta jute gañen ez alango sapatillekaz e, sapatillaik euki peskendun eitzen da, abarketak eurek sapustu sapustuek eindde da josi-josi eindde egaletatik Muniketa erromerixa da urrenge egunako ostabe apurtze basiñ atza konpondu ta, sapatillaik euki peskendun eiñ da... baña erromerixa jun aurretik goxien itxaurren eiñ le-lango da gero arrapaladan eskolara berandu baten, bestiek eskolara sartute dausenen inguruen guk etxien urtetan iguel eitxe gendun ariñe-keetan; gero etorri ona ta txokolatie ta ogixe beskarireko ekarri ta onek, Agorrixako Gloriak ta etxin errekuie gurau iseten gendun, ta nik esteket akordun baña Gloriak esaten dau txokolatie be kanbixeu eitxe gendula, guk e txobil ekarri ta eurek besten bat.

* * *

Arratzaldien atza etxa jun da bierrak, itxurburure ekarri ta galdaie garbitxu, tartera moduko bat ixete san galdaie, laatzien eskei besuen, antxe eskei da bals-bals-bals eitxe san suas da keias da esnie egosteko taluk ta esnie ta jateko, da gero axe garbitxu bier isetesan ondo, gañe ta barru brilluen ipiñi, egunien, egunien, sein da sartenen moduen; enei suok suok señorita bisi sarie.

* * *

El año treintaiseisien urte ban gerrik, dieciocho de julion, axe be astelena ise san urtebana be; domekeri jaki bien Gernike selan bonbardieu ingo be bixamonien, da alantxe isen be isan, astelenien Gernike da erre ben, a bai ise sala tristesie da negar eitxekue, alakoik uñ estaxela etorri beiñ, ostaintzien se inbieu ba.

Bibliografia

- AKESOLO, L.; LAHITE, P.; De la SOTA, M.: *Diccionario Retana de Autoridades de la Lengua Vasca*. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1976.
- ASKOREN ARTEAN: *Elhuyar Hiztegia*. Elhuyar, Usurbil, 2000.
- AZKUE, R.M.: *Diccionario vasco-español-francés*. Euskaltzaindia, Bilbao, 1984.
- BOSTAK BAT LANTALDEA: *3000 Hiztegia*. «Bostak bat» lantaldea, Bilbo, 1996.
- MALLEA, I.: Bere tesirako batuta daukan materiala, bere borondate onez itxi deustana.
- MALLEA, I.: *Mendata, gure geurea danentzat*. Mendatako Udala, Mendata, 2002.
- MITXELENA, K.: *Orotariko Euskal Hiztegia*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- MUGICA, P.: *Diccionario castellano-vasco/vasco-castellano*. Mensajero, Bilbao, 1973.
- SARASOLA, I.: *Euskal Hiztegia*. Kutxa Gizarte eta Kultur Fundazioa, Donostia, 1996.

Enseiukarrean

Deustuko
Unibertsitatea

• • • • • • • •